

Per A-1169
-916
ISSN 0494-7304 0207-4613

TARTU ÜLIKOOLI

TOIMETISED

УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ ТАРТУСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS

916

KRIMINAALJURISTIKA KÜSIMUSI

Õigusteaduslikke töid

TARTU 1990

TARTU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893. a. ВІСНИК 916 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ В 1893 г.

KRIMINAALJURISTIKA KÜSIMUSI

Õigusteaduslikke töid

TARTU 1990

Redaktsioonikolleegium:

Erik Kergandberg, Irene Kull, Rait Maruste, Inge-Maret Orgo, Endel
Ploom, Eerik Truuväli

Vastutav toimetaja Heldur Saarsoo

VII 11.

MIS ON EESTI KRIMINAALÕIGUS?

Jaan Sootak

Pealkirjas esitatud küsimus vajab muidugi täpsustamist, sest antud seoses tuleb vahet teha mitme aspekti vahel. Probleem taandub eelkõige sellele, mis on Eestis kehtiv kriminaalõigus, milline on tema päritolu ning kas ta on omane just Eestile. Õigusajaloos tehakse vahet allikate sisemise ja välise ajaloo vahel — esimene tähendab õigusinstituutide arengut, teine seadusandluse arengulugu ja allikakriitikat. Kriminaalõiguse sisemise ajaloo seisukohalt kerkib meid huvitavast aspektist kohe küsimus Eesti rahvusliku kriminaalõiguse kohta. Näib üsnägi vaieldav, kas üldse saab rääkida rahvuslikkusest õiguses ja õigusloomes — ehk võib kriminaalõiguses sellele pretendeerida näiteks Jaapani seadustik *Taiho ritsure* 702.–718. aastast [1], *Constitutio Criminalis Carolinae* 1532. aastast, Napoleoni 1810. a. *Code penal*, Saksamaa 1871. a. kriminaalkoodeksi, Tsaarivene 1845. a. nn. Vana Nuhtlusseadustik, ehkki nendegi puhul tuleb tunnistada mitme erineva õigussüsteemi mõjustusi. Laiemas plaanis võib vahet teha angloameerika ja kontinentaal-Euroopa kriminaalõiguse vahel, vaieldamatu eripära on islami õigusel, mida võib vastandada euroopalikule sekulariseeritud õigusele jne. Muidugi ei ole väiksel Eestil siin midagi võrdväärset kõrvale panna, vastupidi, meie geopoliitilisest seisundist tulenevalt saame rääkida eelkõige erisuguste õigussüsteemide mõjude sulamist.

Niiis taandub Eesti kriminaalõiguse mõiste sellele, millised siin kehtinud või kehtivad kriminaalseadused on siin välja töötatud ning arvestavad kohalikku eripära — rahva elu- ja vaimulaadi, kultuuritraditsioone, majandussuhteid, õigusteaduse taset, kohtupraktikat jms.

Vana-Eesti kriminaalõigus, nagu kogu õigus rüütelite vallutustele eelnenud ajal Eestis on tänase päevani jäänud erialakirjanduses põhjalikumalt käsitlemata. Baltisaksa õigusajaloolased olid üldiselt seisukohal, et õigus tekkis Eestis alles 13. sajandil. Tõepoolest, näiteks F.G. Bunge väidab, et sakslaste saabumisega 13. sajandil "algab saksa elu Liivimaal" ning saksa tavaõigus ja linnaõigus oli Liivimaa õigusele "mitte ainult ema, vaid ka vahetu allikas" [2].

Antud seisukohta ei saa siiski vaadelda ühetähenduslikult. Ouline on eristada tavaõigust ja kirjutatud õigust. Viimane eestlastel enne võõramaiste vallutajate tulekut arusaadavalt puudus ning sel-

les mõttes võib esimeseks õigusallikaks vallutatud Eestis pidada Waldemar-Eriku lääniõigust 1315. aastast. Mis puudutab aga tavaõigust, siis selle olemasolu (kaasa arvatud kriminaalõigus) eestlastel ei ole põhjust kahelda. Tegelikult ei eita ka eestlaste tavakriminaalõiguse olemasolu ei F.G. Bunge ega Osw. Schmidt. Läti Henriku ja K. Kelchi kroonikatele osundades kinnitab Bunge veretasupõhimõtte eksisteerimist eestlastel (nagu ka mitmenaisepidamise harrastamist eriti just eestlaste hulgas). Veelgi enam, nii Bunge kui ka Schmidt tunnistavad, et nn. talurahvaõigus tulenes eelkõige maa põliselanike tavaõiguslikest normidest ning et hilisema, keskaegse talurahvaõiguse norme võib leida lepingutest, mida vallutajad sõlmisid maa põliselanikega [3]. Eestlaste õiguse edasielamine lepingutes ka pärast maa vallutamist on teatavasti Jüri Uluotsa lepingu- ja kontinuiteediteooria põhisisu [4]. J. Uluots väidab eestlastel kasutusel olnud veretasu, taliooni ja tõenäoliselt ka asuüliõiguse (näieks on keskaegse Tallinna kohta teada, et varjupaigavõimalust pakkus Pelgulinn) [5]. Eestlaste kriminaalõiguslike tavade püsimine hilisemas talurahvaõiguses on tunnustust leidnud ka Nõukogude Eesti õigusajaloolistes käsitlustes [6]. Kuid tunnistasid Vana-Eesti tavaõiguse edasikestmist hilisemates keskaegsetes seadustikes ning ühinedes seega sisuliselt J. Uluotsa lepinguteooria ja õiguskontinuiteedi seisukohadega, hoidutakse siiski tema töödele viitamast ning lepinguteooriat tunnustamast.

Vana-Eesti kriminaalõiguses tuleb siiski arvestada kahte asjaolu. Esiteks, paljud tavaõiguse instituudid (veretasu, talioon, kompositsioonid jm.) ei olnud eriomased ühelegi rahvale iseäranis, vaid iseloomulikud varasele kriminaalõigusele üldse. Tihe läbikäimine naaber rahvastega tähendas ka tavaõiguse normide levikut paljude rahvaste hulgas. Vana-Eesti puhul tuleb seega kõne alla ikkagi üldtuntud kriminaalõigusnormide kohaldamine (olgu, et ei ole välistatud teatud spetsiifika). Näiteks J. Uluots väidab, et Eesti varases kriminaalõiguses on palju ühiseid jooni Gotlandi ja Vene kriminaalõigusega, sama on näidanud ka Leo Leemendi analüüs. Nii nägi liivlaste talurahvaõigus ette nn. meheraha, rahatrahvi 40 marka talupoja surmamise eest, 80 marka sakslase või teise vaba inimese, mitteaadliku tapmise eest. Meheraha määr 40 marka oli Baltimail tuntud ainult talurahvaõiguses, kuna teised allikad — maa- ja linnaõigus nägid ette muud trahvimäärad. Samal ajal sisaldus selline karistumäär *Russkaja Pravda's* ja mõnes Skandinaavia seadustikus. See näitab, et talurahvaõigus ei olnud vallutajate poolt liivlastele, eestlastele ja lätlastele kehtestatud, vaid toetus siinmail varem kehtinud tavaõiguse normidele [7]. Teine aspekt, mida tuleb arvestada, on mitme õigusnormi kokkusulamine, hilisemate sätete ladestumine vanade peale. Seetõttu on 13. sajandi ja varasema kriminaalõiguse puhul raske eristada vallutusajale eelnenud ja järgnenud perioodi kriminaalõigusnorme.

Oluliseks pöördepunktiks võib pidada Jüriöö ülestõusu 1343. a., mille luhtumisega "kustus lõplikult eestlaste poliitiline iseteadvus" ning Vana-Eesti õigusnormid asendati paljudel aladel uutega. Seda uut perioodi nimetab J. Uluots rooma-germaani ajastuks Eesti õigusajaloos [8]. Tõenäoliselt kehtisid talurahvaõiguses edasi ka mõned Vana-Eesti tavaõigusest pärinevad normid ja põhimõtted [9]. Täiesti võõraks võib aga pidada maaõigust (rüütli- ja lääniõigust). Selle allikatest esimene, Waldemar-Eriku lääniõigus kriminaalõiguse norme ei sisaldanud, küll tulevad aga keskaegsete õigusallikatena arvesse vanem Liivimaa rüütliõigus ning kahe nimetatud alusel kompileeritud allikad: keskmine Liivimaa rüütliõigus, süstematiseeritud Liivimaa rüütliõigus, Saare-Lääne lääniõigus ning lisandused lääni- ja rüütliõigustele [10]. Rüütliõiguse kriminaalõiguslikud normid nägid ette vastutuse reetmise, vasallitruuduse murdmise, usukuritegude, isiku- ja varavastaste kuritegude eest ning neid kohaldati vaid kõrgemasse seisusesse kuuluva isiku suhtes. Keskaegse õiguse seisuslikkuse ning territoriaalse partikularismi taustal võib mõningaseks erandiks pidada maaõiguse süstematiseeritud kogumikku — Liivi Õiguspeeglit, mida L. Leesment nimetab "meie esimeseks peaaegu et koodeksiks" [11]. Selle seadustiku norme kohaldati kõrvuti olemasolevate lääni- ja talurahvaõiguse sätetega ning ta sisaldas olulisel määral ka kriminaalõiguse norme. Olgugi "meie esimene koodeks", ei olnud Liivi Õiguspeegel siiski kohaliku päritolu — tegemist oli Saksi Õiguspeegli (*Sachsenspiegel*) Liivimaa oludele kohandatud variantiga. See 1322–1337 koostatud seaduseraamat sisaldas oma saksa eeskujuga võrreldes rohkemgi kriminaalõiguse norme ning arvestas muidugi kohalikke olusid ja tavasid [12], kuid jäi siiski põhiliselt saksa kriminaaltavaõiguse esindajaks Eestimaa [13].

Linnaõigus kui turukohaõigus eksisteeris kohaliku tavaõiguse-na muidugi enne Eesti vallutamist, ehkki ka siin tuleb arvestada eelkõige Novgorodi ja Skandinaavia kaupmeeste tegutsemisega ning neile sobivate tavade kujunemisega. Iseasi, kas Novgorodi õigus oma algsel kujul on üldse vene õigus, sest etniliselt soome-ugri põhjaga ning poliitiliselt skandinaavia mõjudega, ei saa seda riiklikku moodustist pidada kuidagi eht-vene nähtuseks [14]. Vallutatud Eestimaa linnades hakkas aga kehtima võõras õigus: Tallinnas algul Visby, alates 1248. aastast Lüübecki õigus, kuna näiteks Tartus ja Viljandis kehtis Riia linnaõigus, mil omakorda pärines Hamburgist [15].

Keskaja õiguse oluliseks tunnusjooneks on kiriku- ehk kanoonilise õiguse kui iseseisva õigussüsteemi kohaldamine ka ilmalikes asjades. Kirikliku kriminaalõiguse normid hõlmasid põhiliselt kahte kuritegude rühma, nimelt usukuritegusid (ketserlus, nõidumine, jumalateotamine, tinglikult võib siia lugeda ka kirikuvarguse) ja kõlblusvastaseid kuritegusid (abielurikkumine, konkubinaat, verepilaustus jm. nn. lihalikud kuriteod). Et siin on tegemist puhtalt

sissetoodud õigusega, nagu ka ristiusk ise oli võõraste vallutajate usk, on väljaspool kahtlust. Asja ei muuda ka see, et lisaks üldisele kirikuõigusele, mille allikas on kirikuõiguse koodeks *Corpus Iuris Canonici*, rakendati ka siinsetele oludele kohandatud norme [16].

Saksa kui emamaa kriminaalõiguse mõju õigusemõistmisele Eestis avaldus ka 1532. aastal kehtestatud *Constitutio Criminalis Carolinae* vahetus kohaldamises. Sellelaadseid näiteid võib leida eelkõige Tallinna ja Põhja-Eesti kohtupraktikast [17]. Ka Karolina iseenesest ei olnud puhtalt saksa õigus, sest ta sisaldas lisaks saksa tavaõigusele ka sätteid rooma ja kirikuõigusest. Tegelikult langeb Karolina kohaldamine suures osas juba rootsi aega. Rootslased püüdsid soodustada Karolina rakendamist, võideldes sel teel kohtupraktika ühtlustamise eest ning kriminaalõigusliku partikularismi vastu. Kõige selle taga oli muidugi võitlus saksa mõjuvõimuga. Põhiliselt säilis Eestis saksa õigussüsteem, mida rootsi õiguse kohaldamine *in subsidio* oluliselt ei vääranud. Siiski üritas Rootsi kehtestada vastutuse oma seaduste alusel mõne kuriteo eest, nagu 18. mai 1653. a. ja 30. mai 1698. a. kõlblusvastaste kuritegude seadused (abiellurikkumine ja verepilastus), samuti plakatid (seadused) lapsetapmise ja duellide asjades (vastavalt 23. jaanuarist 1680. a. ja 15. novembrist 1684. a. ning 22. augustist 1682. a.). Rootsi aja lõppu langeb ka piinamise e. tortuuri keelamine kohtumenetluses [18].

Põhimõtteliselt vähe muutus olukord ka Eesti liitmisel Venemaaga. Vähemalt vene aja algul 18. sajandil kohaldati Karolinat, Rootsi kriminaalseadusi ja vene õigust segamini. Oluline muudatus sai teoks 1845. a. nn. Vana Nuhtlusseadustiku kehtestamisega Eestis. Seadus ise oli Vene tsaaririigis esimene süstematiseeritud kriminaalõigusnormide kogu, seega koodeks [19]. Vana Nuhtlusseadustiku positiivne roll seisnes selles, et ta tegi lõpu õiguse partikularismile kriminaalõiguses ning ühtlustas kohtupraktikat. Teiselt poolt oli see seadustik tugevate feodaalsete sugemetega ning säilitas kodanike kriminaalõigusliku ebavõrdsuse. Näiteks sõltus vastutus sageli isiku usutunnistusest (näiteks XI osa I peatüki §-d 1549–1579: ebaseaduslik abiellu astumine jt.), paljud normid olid kantud patriarhaalsest vaimust (laste kuriteod vanemate võimu vastu), mõnede tegude eest (surma mittesüüline põhjustamine, mitteallumine vanemate võimule, §-d 1470 ja 1592) nähti ette kiriklik või perekondlik õigusemõistmine. Vajadus kaasaegsema kriminaalseadustiku järele viis kriminaalõiguse reformini, mis realiseerus nn. Uue Nuhtlusseadustiku väljatöötamisega (kinnitati tsaari poolt 22. märtsil 1903. a., kuid jäi kehtestamata [20]. Hinnangud UNS-le erinevad, näiteks Tartu ülikooli kriminaalõiguse professor P. Pustorosjev iseloomustas seda kui "möödunud aegade seadusandlikku teost, millel ei ole kohta vene rahva õiguse uues elus" [21]. Enamus, nii kaasaegsed kui ka Nõukogude õigusteadlased iseloomustavad siiski Uut Nuhtlusseadustikku

kui edumeelset ja Euroopa tasemel seadustikku [22].

Iseseisvunud Eesti Vabariik oli esialgu sunnitud jätma riigis kehtima senise õiguse (seega ka Vene 1845. a. kriminaalkodeksi). Muidugi oli sellise ajast ja arust kodeksi pikemaks ajaks kehtima jätmine võimatu ning uue kriminaalseaduse väljatöötamine kerkis teravalt päevakorda. Nagu kirjutab Tartu ülikooli kriminaalõiguse professor Karl Saarmann, kaaluti siin mitmeid variante. Täiesti uue, algupärase kodeksi loomiseks arvati jõust puudu tulevat. Kõne all olid mitu teiste riikide kodeksit kui eeskjuju — Saksamaa 1871. a. KrK, Norra 1902. a. kriminaalkodeks kui sotsioloogilise suuna esindaja, E. Ferri koostatud Itaalia KrK projekt (sisaldas paraku ainult üldosa) jt. Lõpuks langes vaekaus siiski Vene 1903. a. Uue Nuhtlusseadustiku kasuks. Ühelt poolt oli selle näol tegemist euroopaliku kodeksiga, ta oli tõlgitud saksa keelde ning seekaudu tuntud ka Läänes. Teiselt poolt tagas ta siiski teatud õigusliku järjepidevuse 1845. a. kodeksiga, mille rakendamise kohta oli ulatuslik avaldatud kohtupraktika. Sama teed läksid ka Läti ja Leedu, kusjuures K. Saarmanni väitel on arutatud Eesti ja Läti kriminaalseaduste unifitseerimist, mis tema arvates "tuleb ükskord ikka" [23].

Eesti Vabariigi kriminaalseadustik võeti vastu 1929. aastal ning ta pandi maksma 1935. aastal. Sisuliselt oli seega tegemist Vene 1903. a. Uue Nuhtlusseadustiku Eestile, demokraatlikule rahvusriigile kohandatud variandiga, mitte aga originaalse, algupärase kodeksiga. On muidugi iseasi, kuivõrd üks kodeks 20. sajandil üldse algupärane saab olla — on ju põhilised kriminaalõiguse instituudid suhteliselt ühesugustena kujunenud ning konkreetse riigi õiguslooming saab olla eelkõige teadlik ja vaba valik olemasolevate mustrite vahel. Aga kui 1845. a. Vana Nuhtlusseadustiku näol kehtis Eestis Vene patriarhaalne kriminaalõigus, siis 1903. a. Uus Nuhtlusseadustik ja selle järeltulija, Eesti Vabariigi kriminaalseadustik tähendasid Euroopa õigust.

Nõukogude võimu alla heidetud Eestis kehtestati Vene NFSV 1926. a. kriminaalkodeks koos selle tagurlike ja hiljem totalitaristliku režiimi repressioone teenivate instituutidega (analoogia — §16; isiku karistamine mitte konkreetse teo, vaid ohtlikkuse alusel — §7; objektiivne vastutus — §58¹v lg. 2 jms.). Kui 1845. a. KrK-d võib pidada vene patriarhaalse õiguse kohaldamiseks Eestis, siis 1926. a. kodeks oli stalinistliku totalitaarrežiimi kodeks, Eestile peale sunnitud nagu kogu okupatsioonikord.

Eesti NSV 1961. a. KrK väljendas õiguslikult Hruštšovi sula ning oli varasema kriminaalseadusega võrreldes märgatavalt demokraatlikum (ei ole siiski ka see vaba stalinismi pärandist, mis ilmneb kõige rohkem riigivastaste kuritegude peatükis). Seda kodeksit koos uue kriminaalprotsessikodeksiga on nimetatud "sõna tõsisel mõttes

esimesteks koodeksiteks eesti rahva ajaloos", sest 1935. aastal kehtestatud kriminaalseadustik oli Tsaari-Vene seaduste tõlge [24]. Ei ole kahtlust, et liiduvabariikidele antud vabaduste piires tehti omal ajal maksimum ning oma õiguskultuurilise taseme poolest on Eesti NSV praegune kriminaalkoodeks teiste liiduvabariikide hulgas parimaid. Kuid jutt on siiski suhteliselt kitsast mänguruumist Moskva poolt etteantud piirides. Selles mõttes tuleb Eesti NSV 1961. a. KrK-d pidada üheks Nõukogude kriminaalõiguse variandiks, kusjuures etalonina toimib eelkõige Vene NFSV kriminaalkoodeks. Näiteid liiduvabariikide kriminaalseaduste pideva unifitseerimise kohta võib leida piisavalt — alates juba projektide ühtlustamisest ja lõpetades kehtivate kriminaalkoodeksite sätete eripärade tasalülitamisega [25].

Kõike eelöeldut arvestades ei saa siiski rääkida Eesti oma kriminaalõigusest — ikka on sünnil kehtinud mõne teise riigi või rahva kriminaalõigus. On aga suur vahe, kas võõras võim paneb maksa oma seadused, või loobuvad Eesti juristid ise jalgratta leiutamise ning võtavad demokraatlike riikide kriminaalõigusest üle kõik selle, mis võimaldab välja töötada õiglase ja Eesti ühiskondlik-majanduslikke tingimusi arvestava kriminaalseadustiku.

MÄRKUSED. KIRJANDUS

1. Свод законов "Тайхо ричурэ" 702-718 гг. М.: Наука, 1989.
2. Bunge F.G. Einleitung in die liv-, est- und curländische Rechtsgeschichte. Reval: F.J. Koppelson, 1849, S. 80, 84. Ka Oswald Schmidt on seisukohal, et saksa õiguse üldine vaim, nagu ka üksikterritooriumide tihe omavaheline side mõjutavad mitte ainult sarnaste põhimõtete kujunemist, vaid ka kõikide territooriumide jaoks ühiselt kehtivate õigusallikate teket. Vt. Schmidt O. Rechtsgeschichte Liv-, Est- und Curlands // Dorpater Juristische Studien. Dorpat, 1894. Bd. III. S. 99-100.
3. Vt. Bunge F.G. Osund. töö. Lk. 69, 86, 128; Schmidt O. Osund. töö. Lk. 118.
4. Vt. Uluots J. Eesti õigusajaloo senisest uurimisest ja tuleviku ülesannetest // Ajalooline Ajakiri. 1930. Nr. 1-2. Lk. 4-5. Vt. ka Järveldi P., Pöder T., Sootak I. Õigusajaloo professor ja Eesti Teaduste Akadeemia akadeemik Jüri Uluots // Nõuk. Õigus. 1989. Nr. 5. Lk. 343-345.
5. Vt. Uluots J. Eestimaa õiguse ajalugu: Konspekt / Koost. V.E. Muhel. Tartu, 1938. Lk. 105-106.
6. Vt. näit. Jegorov J. Ühiskondlik-poliitiline kord ja õigus Eestis XIII-XVI sajandil. Tartu: TRÜ, 1960. Lk. 35; Егоров Ю. История государства и права Эстонской ССР: Дюоктябрьский период /XVIII век - окт. 1917 г./ . Таллинн: Валгус, 1981. С. 34.
7. Vt. Uluots J. Eestimaa õiguse ajalugu: Konspekt / Koost. V.E. Muhel. Tartu, 1938. Lk. 107.; Leesment L. Süütegu ja karistus Vana-Liivimaal // TRÜ toimetised. 1972. Vihik 291: Kriminoloogia-alseid töid III. Lk. 96-97.

8. Vt. Uluots J. Eestimaa õiguse ajalugu: Konspekt / Koost. V.E. Muhel. Tartu, 1938. Lk. 112.
9. Talurahvaõiguse kohta vt. lähemalt Schmidt O. Osund. töö. Lk. 118–120; Leesment L. Die Verbrechen des Diebstahls und des Raubes nach den Rechten Livlands im Mittelalter. Tartu, 1931. S. 9–10; Леэсмент Л. Ливонская "Правда" // Исторический архив VII. М., 1951. С. 198–206.
10. Vt. Leesment L. Die Verbrechen des Diebstahls und des Raubes nach den Rechten Livlands im Mittelalter. Tartu, 1931. S. 9.
11. Leesment L. Meie esimene peaaegu et koodeks // Nõuk. Õigus. 1969. Nr. 2. Lk. 114.
12. Samas. Vt. ka Schmidt O. Osund. töö. Lk. 109–110.
13. Tegelikult sisaldas puhtalt saksa tavaõiguse norme Saksi Õigusepeegli 1. osa, mis käsitles maaõigust. 2. osas sisalduvat lääniõigust oli oluliselt mõjutanud Itaalia ja Prantsusmaa õigus. Vt. Uluots J. Eestimaa õiguse ajalugu: Konspekt / Koost. V.E. Muhel. Tartu, 1938. Lk. 143.
14. Vt. n. Nutt M. See müstiline Venemaa ... // Looming 1990. Nr. 1. Lk. 128.
15. Vt. Uluots J. Eestimaa õiguse ajalugu: Konspekt / Koost. V.E. Muhel. Tartu, 1938. Lk. 142, 175–176.
16. Vt. nt. Bunge F.G. Osund. töö. Lk. 170–171.
17. Vt. nt. Leesment L. Süütegu ja karistus Vana-Liivimaal // TRÜ toime-
tised. 1972. Vihik 291. Lk. 100; Nottbeck E. Die alte Criminalchronik
Revals. Reval, 1884. S. 101.
18. Vt. nt. Schmidt O. Osund. töö. Lk. 274.
19. Уложение о Наказаниях Уголовных и Исправительных // Свод За-
конов Российской Империи. Спб., 1913. Т. XV С. 345–628.
20. Уголовное Уложение. [Действующие статьи, по Продолжению 1909
г.] // Свод Законов Российской Империи. Спб., 1913. Т. XV С.
671–712.
21. Пусторослев П. Русское уголовное право: Особенная часть.
Юрьев, 1913. Вып. I. С. 17.
22. Vt. nt. Пржевальский В.В. Проект уголовного уложения и совре-
менная наука уголовного права. Спб., 1897. С. 97–104; Сергеевс-
кий Н.Д. Русское уголовное право: Пособие к лекциям: Часть
общая. Спб., 1904. С. 34–37.; Курс советского уголовного права
[Часть Общая] Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. Т. 2. С. 594.
23. Saarmann K. Kriminaalõigus: Üld- ja eriosa / Koost. prof. Saarmanni
loengute järele. Tartu, 1930. Lk. 15–16, 36.
24. Martin G. Eesti NSV koodeksite üldpõhimõtetest // Eesti NSV krimi-
naalkoodeksist ja Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksist. Tallinn: Ees-
ti Riiklik Kirjastus, 1961. Lk. 3–5.
25. Vrd. nt. Eesti NSV Krk 1957. ja 1961. a. projekte. Vt. Eesti NSV
kriminaalkoodeks: Projekt. Tallinn, 1957; Eesti NSV kriminaalkoodeks:
Projekt. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1961; Vt. ka nt. Sootak J.
Sotsialistliku vara riisumise mõistest // Nõuk. Õigus. 1986. Nr. 3. Lk.
199; Sootak J. Kriminaalpoliitika ja koodeks // Looming. 1987. Nr. 5.
Lk. 666.

GIBT ES EIN ESTNISCHES EIGENES STRAFRECHT?

Jaan Sootak

Zusammenfassung

Die deutschbaltischen Wissenschaftler (F.G. Bunge u.a.) hatten aus der Voraussetzung ausgegangen, daß das Recht im Estland nur durch die Anwendung der deutschen Gesetze entstand. Professor der Rechtsgeschichte des Estlands J. Uluots behauptete dagegen, daß die Esten, Liven und Letten schon vor dem deutschen Invasion im 13. Jahrhundert eigenes Recht, darunter Strafrecht hatten, das durch die Verträge zwischen den Eingeborenen und Rittern fortgedauert hatte und im Form des sog. Bauerrechts ein Bestandteil des partikulären mittelalterlichen Rechts des Estlands bildete.

Während der späteren Jahrhunderten war in Estland hauptsächlich deutsches, aber in subsidio auch schwedisches und russisches Recht gültig. Seit dem Jahr 1846 war in Estland das russische StGB eingeführt. Nach der Entstehung der Estnischen Republik im Jahre 1918 setzte dieses Gesetz seine Geltung bis zum Inkraftsetzen des estnischen Strafgesetzes im Jahre 1935 fort. Das estnische StGB war aber eine umgearbeitete Variante des russischen Strafgesetzentwurfes von 1903.

Nach der Inkorporation des Estlands in die UdSSR im Jahre 1940 wurde hier das Sowjetrussische, stalinistische StGB von 1926 eingeführt. Das StGB der Estnischen SSR von 1961 äußert die demokratischen Tendenzen in der UdSSR während des sog. Chruschtschow-Tauwetters, hat aber später durch die skrupellose Unifizierung viel gellitten.

Heutzutage kann man überhaupt kaum von einem ganz eigenartigen Strafrecht zu reden. Aber es ist eine große Verschiedenheit, entweder hier die fremden, aufgezwungenen Strafgesetze gelten, oder die estnischen Juristen selbst beschließen können, was sie aus der demokratischen Strafgesetzgebung der anderen Ländern übernehmen werden.

KURITEGEVUSE SEISUND, DÜNAAMIKA, TASE JA STRUKTUUR EESTIS AASTATEL 1944–1989

Ando Leps

Filosoofilises plaanis olemise ehk empiiria tasemel väljendub kuritegevus üksikute kuritegude kogumina. Seega kõik kuriteod suhtuvad üksteisesse kui võrdsed suurused, millel ei ole oma nime, erisugust raskusastet jne., olgu tegemist tahtliku tapmise või laimuga. Nõnda hinnatakse kuritegevuse seisundit kogu maailmas. Kuna kuritegevus on ühiskonnas toimuvate vastuoluliste protsesside üks osa ja samas ka nende väga tundlik indikaator, siis tema empiirilisel ehk olemise tasandil uurimisel on suur tähtsus.

Artikli ülesanded on järgmised.

1. Analüüsida Eesti kuritegevuse seisundit, taset, dünaamikat ja struktuuri alates 1944. aastast miilitsa- ja prokuratuuriorganites registreeritud kuritegude põhjal. Kuna meil on olnud tegemist kompartei vägivalzarežiimiga, siis tuleb tähelepanu pöörata kuritegevuse seisundile ja dünaamikale ka erinevate riigijuhtide valitsemise ajal.

2. Näidata kuritegude kontrollgrupi abil, mille latentsus on lähedane ühele (tahtlik tapmine koos katsega, üliraske kehavigastus, vägistamine koos katsega ja röövimine*, kuritegevuse enam-vähem tegelikku dünaamikat alates 1961. aastast.

3. Püüda taastada kuritegevuse enam-vähem tegelikku mahtu Põhjamaade, eriti aga Soome (Eestile kõige lähema kultuuritüübiga ühiskonna) kuritegevuse struktuurist lähtudes.

Artiklis käsitletakse kuritegevuse statistikat alates 1944. aasta sügisest [1]. Olgugi et andmed ei ole mitmesugusel põhjusel (seadusandluse ja arvestussüsteemide puudulikkus ja muudatused jne.) täiesti võrreldavad (ei ole ju ükski statistika päris õige), annab ta meile küllalt tõepärase pildi Eesti kuritegevuse seisundist, tasemest,

* Kuritegevuse dünaamika tõepärasust püüame kontrollida nn. kuritegude kontrollgrupi kaudu, st. ühe teise kuritegevuskõvera abil, mille moodustavadki eelnimetatud väikese latentsusega kuriteod. Süinkohal olgu öeldud, et Eesti NSV KrK §115 lg. 1 tunnustel toimepandud vägistamine ei peaks kuuluma vaadeldava kuritegude grupi koosseisu, kuna selle kuriteo liigi latentsus on küllalt suur. Kuid meil puudub eraldi statistika nimetatud kuritegude kohta, siis ka Eesti NSV KrK §115 lg. 1 tunnustel ettenähtud kuriteod on vaadeldud vägistamise ja vägistamiskatse all. Mitme nõukogu- de kriminoloogi (G. Minkovski jt.) arvates peaks kuritegevuse dünaamika kontrollgrupiks olema just ülalmainitud kuriteoliikide summa.

struktuurist ja dünaamikast vaadeldaval perioodil.

Pärast sõda, aastatel 1946–1950 oli kuritegevuse tase kõrge, mida põhjustas eesti rahvale võõra, st. sotsialistlike tootmissuhete vägivaldne kehtestamine (tööstuse, kaubanduse, põllumajanduse riigistamine), sõjajärgne majanduslaos, Nõukogude Liidus väga sageli siia nälja eest põgenenud inimesed. Et see tõesti oli nii, seda kinnitab ka tahtlike tapmistega ning tapmiskatsete ja röövimiste ning avalike varguste suur esinemissagedus. Ajavahemikul 1951–1955 kuritegevus langes, järgnevatel perioodidel on see aga järjekindlalt tõusnud.

Vahetult pärast sõda oli kuritegevuse tase kõrgeim 1947. aastal, mil registreeriti 9922 kuritegu.* Järgnevatel aastatel kuritegevus langes. Küllalt järsk langus toimus 1954. aastal, võrreldes eelmise 1953. aastaga. Ei ole liigne märkida, et 1953. aasta märtsikuus suri hirmuvalitseja Stalin.

1956. aastal oli Hruštšov sunnitud "ajutiselt" tõstma liha ja piima hinda, mis arvatavasti mõjutas ka kuritegevuse kõverat. Kuritegevus tõusis 3680 kuriteolt 1955. aastal 5177 kuriteoni 1956. aastal ehk 34,1 %.

1964. aastal tuleb võimule Brežnev ja jääb sinna paarikümneks aastaks. On täiesti loomulik, et uue mehe võimuletulekuga pidi kuritegevus 1965. aastal langema, olgugi et ainult 42 kuriteo võrra. Ühtlasi oli Eestis kirjutamata seadus, et iga viisaastaku viimasele aastale järgneval aastal pidi kuritegevus langema, et oleks uhkem uude viisaastakusse minna. Nii on see ka olnud, välja arvatud 1966. aasta, mil kuritegevus tõusis 11 %.

Eestis iseloomustab 60. aastaid õiguskaitseorganites registreeritud kuritegude stabiilne esinemissagedus (ka kuritegevuse struktuuris ei olnud olulisi nihkeid, mis räägib sellest, et riigis toimunud sotsiaalmajanduslikud protsessid arenesid eriliste vastuoludeta. Kuid Nõukogude Liidus tõusis 60. aastatel kuritegevus umbes 1/5 võrra.**

70. aastatel tõuseb Eestis oluliselt kuritegevus, 1975. aastal 28,4 %. Tegelikult algas kuritegevuse suurenemine juba 1973. aastal, kui väikese latentsusega kuritegude arv tõusis 31,7 %. Järelikult pidi kuritegevus oluliselt tõusma juba 1973. aastal, kuid tõusis siis vaid 2,5 %. Nõukogude Liidus tõusis kuritegevus 1974. aastal 8,7 %,

* See tõttu, et kuni 1952. aastani registreeriti ainult kriminaaltoimikuid, siis kriminaaljälituses registreeritud kuritegude arvu aastate 1944–1951 kohta on artikli autor leidnud järgmise meetoodika alusel. Selleks oli valitud vaadeldavale perioodile lähim ajavahemik, aastad 1952–1956. Kriminaaljälituses oli sel perioodil registreeritud kuritegusid 1,7 korda rohkem kui kriminaaltoimikuid. Selle koefitsiendi alusel oli leitud ka kuritegude arv ajavahemikus 1944–1951 [1].

** Olgu märgitud, et alles alates 1961. aastast minnakse Nõukogude Liidus üle miilitsa- ja prokuratuuriorganite ühisele statistikale, mis hõlmab kõiki kuritegusid peale sõjaväeprokuratuuris ja julgeolekus registreeritud kuritegude, samuti erasüüdistuse asju kohtutes [2].

väikese latentsusega kuritegude arv aga 14,6 %. Seega toimus 70. aastate keskel riigi sotsiaal-majanduslikus elus järsk nihe halvemuse poole.

Järgmine arvestatav kuritegevuse kasv leidis aset 1980. aastal. Võrreldes 1979. aastaga kasvas kuritegude arv 8 546 kuriteolt 11 125 kuriteoni ehk 30,2 %. Lähtudes väikese latentsusega kuritegudest oleks kuritegevus pidanud kasvama juba 1978. aastal ja nimelt 1/5 võrra, kuid samal aastal kuritegevus koguni vähenes.

70. aastate teisel poolel püüti kuritegevuse kasvu pidurdada varguste ja huligaansuste mitteregistreerimisega, kuid aastatel 1979–1980 see enam ei õnnestu. Tõsi, 1981. aastal kuritegevus langeb. 1982. aastal püütakse aga kunstlikult hoida eelmise aasta taset, olgugi et kuritegevus oleks pidanud ca 10 % tõusma.

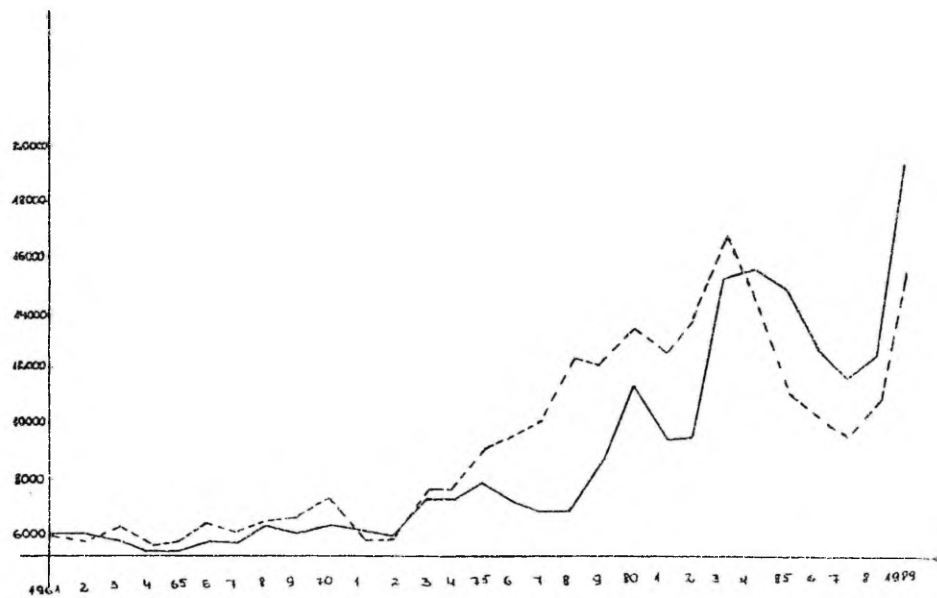
1982. aasta lõpus saab täis Brežnevi valitsemisaeg. Andropovi asumisega riigitööri juurde kaasneb ka kuritegevuse enneolematu kasv. Võrreldes 1982. aastaga kasvas kuritegevus 1983. aastal 63,7 % (Nõukogude Liidus 21,8 %). Niisugust kuritegevuse tõusu ei saa seletada üksnes sellega, et Andropov julgeoleku ülemana teadis täpselt, kuidas õiguskaitseorganid, eriti miilitsaorganid ei registreeri toimepandud kuritegusid, vaid kuritegevuse tõus oli tingitud peamiselt Brežnevi-aegsest nõukogude ühiskonna roiskumisest.

Kuritegevuse kasv jätkus veel ka 1984. aastal, millele 1984. aasta alguses võimule saanud Tšernenko ei jõudnud veel kätt ette panna, kuna ta suri juba 1985. aasta märtsis.

1985. aastast alates hakkab kuritegevus langema (Nõukogude Liidus 1986. aastast) ning kuritegevuse langus näib olevat tõene. Gorbatsõvi poolt 1985. aasta aprillipeenul avaldatud uutmisideedel oli kaalu ühiskonnaelu tervenemisel ja seda ei saa eitada. Sama aasta 1. juunist hakkas kehtima kurikuulus alkoholismivastane seadus, millel alguses oli teatud positiivne toime. Oluliselt vähenesid rasked isikuvastased kuriteod. Kuid kuritegevus tõusis jälle 1988. aastal. Eriti tõusid aga väikese latentsusega kuriteod (Eestis 12,9 % ja Nõukogude Liidus koguni 22,9 %).

Eriti suurelt tõusis kuritegevus aga 1989. aastal, 57,3 % (väikese latentsusega kuriteod 43,0 %, vargused koguni 76,0 %). Nõukogude Liidus kasvas samal aastal üldkuritegevus 31,8 % ja väikese latentsusega kuritegude arv 38,5 %. Mida tähendab kuritegevuse selline kasv? Loomulikult seda, et nii Nõukogude Liidus tervikuna kui ka tema regioonides jätkub kiires tempos sotsiaal-majanduslik allakäik, mida on võimalik pidurda ainult radikaalsete poliitiliste ja majanduslike ümberkorraldustega. Järelikult ei ole uutmine Nõukogude Liidus andnud tulemusi, mida loodeti. Kuid neid tulemusi ta ei saanudki anda, sest ilma käsumajandussüsteemi likvideerimiseta ei ole võimalik asju paremuse suunas muuta.

Kui Eestis toimepandud kuritegusid oleks õiguskaitseorganites,

Joonis. Registreeritud ja väikese latentsusega kuritegevuse seisund ja dünaamika: — miilitsa- ja prokuratuuriorganites registreeritud kuritegevus; - - - kuritegevuse kõver, lähtudes väikese latentsusega kuritegude seisundist ja dünaamikast.

eriti miilitsaorganites registreeritud õigemini, siis ei oleks 1989. aastal toiminud kuritegevuse tõus olnud nii suur.

80. aastatel püüab kompartei ladvik päästa Eesti sotsiaal-majanduslikku allakäiku nõiajahi pidamisega majandusjuhtidele. Nii tõusis aastatel 1981–1987 oluliselt majandussfääris väljaselgitatud kuritegude arv. Analoogiline kampaania võeti ette ka 60. aastatel, mil tugevdati võitlust huligaansusega, lootuses vähendada kuritegevust.

Kriminoloogias on üks keerulisemaid kuritegevuse hindamise probleeme. Kuna on teada, et kuriteoliikide latentsus on erinev, mis sõltub nii kannatanust endast kui ka õiguskaitseorganitest, siis on eriti raske kindlaks määrata kuritegevuse tegelikku mahtu sotsialismimaades, sest kompartei diktatuur on nendes riikides püüdnud igati ilustada kuritegevuse andmeid. Et kuritegevus on väga tõepärane indikaator poliitiliste, majanduslike ja sotsiaalsete protsesside hindamisel, siis olid sotsialismimaade kompartei juhid igati huvitatud kuritegevuse vähenemisest ja väikesest mahust, et näidata kogu maailmale sotsialistliku tootmisvormi eeliseid kapitalistliku tootmisvormi ees. Olgugi et ka sotsialistlikes riikides kuritegevus aasta-aastalt suurenes, püüti avalikkusele näidata andmete võltsimisega, et kuritegevus väheneb. Seega ei ole sotsialistlikes riikides kuritegude õiglase registreerimise küsimus niivõrd kriminoloogia valdkonda kuuluv kuivõrd just poliitiline probleem.

Kas ja kuidas on üldse võimalik hinnata kuritegevuse tegelikku mahtu? Kriminoloogide seas on levinud arvamused, et kuritegevuse struktuuri moodustavate kuriteoliikide vahel valitseb teatud proportsionaalsus. Kuna lõpuleviidud tahtlikku tapmist peetakse maailma õiguskirjanduses üheks kõige väiksema latentsusega kuriteoks, siis on eriti tähtis selle osa kuritegevuse struktuuris. Selle põhimõtte järgi peaks tahtlike tapmist arvu suurenemisega ka kuritegevuse kogumaht suurenema, ja vastupidi, tahtlike tapmist vähenemisega kuritegevuse kogumaht vähenema. Nimetatud seisukoha järgi on tahtlik tapmine kui kõige raskem kriminaalkuritegu kuritegevust moodustava püramiidi tipus, mis nagu haaraks endasse püramiidi moodustavad teised vähemohtlikud kuriteoliigid ja seepärast võib tahtlike tapmist esinemissagedus olla kogu kuritegevuse esindajaks [3, 4].* Sellele seisukohale on loomulikult vastuargumendiks see asjaolu, kas ühe kuriteoliigiga on ikkagi hõlmatud kogu kuritegevus tema kõikides erinevustes ja esinemisvormides? Arvatavasti jääb see probleem püsivalt vaieldavaks.

Kuid on ka päris selge, et tahtlike tapmist osa kuritegevuse

* Arvatavasti oleks süiski õigem lähtuda nn. väikese latentsusega kuritegude (tahtlik tapmine, üli raske kehavigastus, vägistamine, röövimine) summast, kuid võrreldavate andmete puudumise tõttu Põhjamaades me seda teha ei saa.

struktuuris ei ole ühesugune eri ühiskondlik-poliitilise süsteemiga riikides ning kultuuritüüpides. Näiteks Taanis, Norras, Rootsis ja Inglismaal on lõpuleviidud tahtlike tapmistega kuritegevuse struktuuris 0,01–0,03 %; Soomes, Prantsusmaal, SLV-s ja Kanadas 0,06–0,07 %; Itaalias, Jaapanis, USA-s, SDV-s ja Ungaris 0,12–0,25 %, Nõukogude Liidus, Eestis, Lätis ja Leedus 0,6–1,1 %.

Mida need arvud tähendavad? Esiteks seda, et vanades, suurte traditsioonidega demokraatlikes riikides on lõpuleviidud tahtlike tapmistega kuritegevuse struktuuris ca 5 korda väiksem kui Ida-Euroopa maades (ka Itaalias, Jaapanis ja USA-s) ning ca 20 korda madalam kui Nõukogude Liidus ja Baltikumis. Omakorda on Ida-Euroopa maades lõpuleviidud tahtlike tapmistega kuritegevuse struktuuris ca 5 korda madalam kui Nõukogude Liidus ja Baltikumis. Teiseks. Et uurida Eesti kuritegevuse enam-vähem tõelis- mahtu, on arvatavasti vaja analüüsida Põhjamaade kuritegevuse struktuuri. Seda just seepärast, et Põhjamaad ja Eesti on ajalooliselt olnud väga tihedalt seotud, mistõttu Põhjamaade ja Eesti, eriti aga Soome kultuuritüüp peaks olema oluliselt sarnane veel ka praegu, vaatamata vägivaldsetele muudatustele meie elus viimase poolsajandi vältel.

On teada, et kuritegevus on suunatud eelkõige omandisuhete vastu. Seega kuritegevus on hõlmatud peamiselt vargustega. Vargused moodustasid 1988. aastal Taani kuritegevusest 80,8 %, Norra kuritegevusest 76,5 %, Rootsi kuritegevusest 67,2 %, kuid Soome kuritegevusest vaid 47,3 %. See viib meid mõttele, et Taanis ja Norras, kus lõpuleviidud tahtlike tapmistega osatähtsus on Põhjamaade madalaim, varguste osakaal aga kõrgeim, registreeritakse kuritegusid Põhjamaades kõige täpsemalt. See on aga kõrge kultuuri tunnus.

Teiste Põhjamaadega võrreldes on Soome olukord siiski erinev. Suhteliselt kõrge on tahtlike tapmistega ja madal varguste osa kuritegevuse struktuuris. Sellest saab taha järelduse, et Soome ei ole veel nii kõrge kultuuritasemega maa, et võtaks väga täpselt arvele kuritegusid. Kuna Eestis on olukord veelgi halvem ja Soomega on meil siiski sarnasem kultuuritüüp kui teiste Põhjamaadega, siis me peame eelkõige võtma aluseks just Soome kriminaalregistratsiooni andmed. Lihtsa arvutuse tulemusena (tahtlike lõpuleviidud tapmistega osatähtsus kuritegevuses, ülekantuna Eestile) peaks Eestis olema kuritegevus 10 korda suurem kui ametlikus statistikas tegelikult on. Näiteks 1989. aastal peaks 19 141 kuriteo asemel olema registreeritud 191 410 kuritegu.

Võidakas väita, et seda on liiga palju. Ei ole. Näiteks vargused, eriti toiduainetetööstusest, kauplustest müüjate endi poolt, kus nende tagasihoidliku palga hulka oleks riik nagu arvestanud ka varguse, seab kõik asjad omale kohale. Me lähtusime veel küllalt tagasihoidlikust arvutustest, tegelik olukord on veelgi halvem.

Kuna sotsialistlik tootmisviis ei tekita tootjas huvi tootmise

vastu, siis kuritegevus, eriti aga riigi vara vargus, ongi sotsialistliku ühiskonna allakäigu üks põhiline tegur.

KIRJANDUS

1. Статистический справочник о структуре и динамике преступности, а также о некоторых демографических, социально-экономических и других факторах в Эстонской ССР / Сост. А.А. Лепс. Таллинн, 1976.
2. Лепс А. Влияние социально-демографических процессов на преступность (к проблеме разработки показателей). Таллинн, 1981. С. 24-28.
3. Leps A. Kuritegevus Eestis võrreldes teiste riikidega // Nõuk. Oigus. 1989. Nr. 2-3. Lk. 111-124.
4. Raska E. Mis kuritegevusega lahti on? // Eesti Jurist. 1990. Nr. 2. Lk. 112-117.
5. Leps A. Kuritegevus Balti liiduvabariikides. Tallinn, 1990. Lk. 13-25.
6. Статистические данные о преступности в стране / ГИЦ МВД СССР. М., 1989.
7. Yearbook of Nordic Statistics 1984... 1989/90 Stockholm, 1983... 1989.

THE STATE, DYNAMICS, LEVEL AND STRUCTURE OF CRIME IN ESTONIA IN 1944-1989

Ando Leps

Summary

The article analyses crime since the autumn of 1944 on the basis of criminal offences registered by bodies of the militia and procurator's office. The figures reveal increased criminal activity, which is a universal phenomenon. However, the fact that throughout the period we have had to do with an authoritarian communist party regime places the figures for the state and dynamics of crime in serious doubt. Accordingly, an attempt has been made to bring out a more or less realistic picture of the actual dynamics of crime since the year 1961 by relying on crimes whose latency is close to zero (murder and attempted murder, serious bodily injury, rape and attempted rape, as well as robbery). In a totalitarian state crime has always been dependent on politics as carried out by its leaders, which is why we cannot speak about crime in those countries as a self-regulating phenomenon.

By relying on the structure of crime in the Nordic countries, particularly Finland whose cultural type is closest to that of Estonia, it has been attempted to re-establish the actual volume of crime as closely as possible. It is a wide-spread opinion among criminologists

that there is a certain proportional coordination between different types of crime. Accomplished murder, for example, is considered to have the lowest latency among all other types of crime in world criminological literature, and therefore, its percentage in the structure of crime is extremely important in determining the actual volume of crime. Probably in states with stronger democratic traditions the percentage of murder is smaller in the overall structure of crime.

If we proceed from the structure of crime in Finland, the volume of crime in Estonia should be ten times higher, according to a modest estimate, than the number of crimes actually registered. For example, in 1989 there should be 191,410 crimes registered instead of the actual 19,141.

Tabel 1

Eesti kuritegevuse seisund, tase ja dünaamika (%)
 miilitsa- ja prokuratuuriorganite statistika alusel aastail 1944-1989

Aastad (perioodid)	Registree- ritud kuri- tegude arv	Registree- ritud kuri- tegude kasvu- või kahanemis- tempo	Registree- ritud kuri- tegude kasvu- või kahanemis- tempo eel- neva perioodiga võrreldes	Rahvastiku kasvu- tempo	Rahvastiku kasvu- tempo eelneva perioodiga võrreldes	Registree- ritud kuri- tegude arv 100 000 elaniku kohta	Registree- ritud kuri- tegude kasvu- või kahanemis- tempo 100 000 ela- niku kohta	Registree- ritud kuri- tegude kasvu- või kahanemis- tempo 100 000 ela- niku kohta eelneva perioodiga võrreldes
1944	436	-	-	-	-	41	-	-
1945	3618	-	-	-	-	335	-	-
1946-1950	6887	100	-	100	-	630	100	-
1951-1955	4705	68	-32	104	+4	414	66	-35
1956-1960	5282	77	+12	108	+4	446	71	+8
1961-1965	5601	81	+6	115	+6	447	71	+1
1966-1970	5871	85	+5	121	+6	444	71	-1
1971-1975	6286	91	+7	128	+6	448	71	+1
1976-1980	8049	117	+28	133	+4	553	88	+23
1981-1985	12827	186	+59	138	+4	851	135	+54
1986-1989	13818	201	+8	138	+4	873	139	+3

Tabel 2

Mõnede tähtsamate kuriteoliikide esinemissagedus
ja dünaamika Eestis aastatel 1945–1989

Aastad (perioodid)	Tahtlik tapmine koos katsega	Dünaa- mika %	Vägis- tamine koos katsega	Dünaa- mika %	Huli- gaansus	Dünaa- mika %	Röövi- mine ja avalik vargus	Dünaa- mika %	Vargus	Dünaa- mika %	Kelmus	Dünaa- mika %
1945	94	–	7	–	66	–	82	–	823	–	36	–
1946–1950	111	100	15	100	231	100	261	100	1665	100	107	100
1951–1955	58	52	25	167	490	230	169	65	1810	109	55	51
1956–1960	42	38	59	393	853	401	139	53	2466	148	225	210
1961–1965	44	40	69	460	914	429	151	58	2231	134	119	111
1966–1970	53	48	66	440	1164	547	212	81	1692	102	80	75
1971–1975	49	44	58	387	678	318	264	101	1751	105	75	70
1976–1980	82	74	72	480	612	287	449	172	2563	154	83	78
1981–1985	92	83	71	473	814	382	642	246	5306	319	168	157
1986–1989	78	70	61	407	581	273	578	221	7610	457	200	187

Mõnede tähtsamate kuriteoliikide tase 100 000 elaniku kohta
Eestis aastatel 1945–1989

Aastad (perioodid)	Tahtlik tapmine koos katsega	Tahtlik üliraske keha- vigastus	Vägista- mine koos katsega	Huuli- gaan- sus	Röövi- mine ja avalik vargus	Var- gus	Kel- mus	Auto või muu mehha- niseeritud transpordi- vahendi äranda- mine	Rüügi või ühiskonna vara riisu- mine omasta- mise, raiska- mise või ameti- seisundi kuritarvita- misega	Süüta- mine (tule- kahju)	Kanna- tanu surмага lõppenud liiklus- õnnetus
1945	8,7	*	0,7	6,1	7,6	76,2	3,3	*	*	0,1	*
1946–1950	10,2	*	1,4	19,5	23,9	152,3	9,8	*	*	0,7	*
1951–1955	5,1	*	2,2	43,1	14,9	159,3	4,8	*	*	0,8	*
1956–1960	3,5	3,5	5,0	72,0	11,7	208,0	19,0	*	16,1	1,0	3,0
1961–1965	3,5	3,8	5,5	73,0	12,1	178,2	9,5	24,2	25,7	1,0	5,8
1966–1970	4,0	4,0	5,0	88,0	16,0	127,9	6,1	21,8	19,6	1,4	6,1
1971–1975	3,5	4,6	4,1	48,3	18,8	124,8	5,3	26,6	17,5	1,1	4,9
1976–1980	5,6	7,6	5,0	42,0	30,8	176,1	5,7	40,9	14,9	1,1	6,5
1981–1985	6,1	8,1	4,7	54,0	42,6	352,1	11,2	48,7	19,8	1,3	6,0
1986–1989	5,0	7,0	3,9	37,1	37,0	486,6	12,8	49,3	15,0	1,7	5,4

* Andmed puuduvad

Tabel 4

Mõnede tähtsamate kuriteoliikide struktuur
Eestis aastatel 1945–1989

Aastad (perioodid)	Kuri- tegevus	Tahtlik tapmine koos katsega	Vägista- mine koos katsega	Huli- gaansus	Röövimine ja avalik vargus	Vargus	Kelmus	Mitu protsenti kirjeldavad vaadel- dud kuriteod registreeritud kuritegudest
1945	100,0	2,6	0,2	1,8	2,3	22,8	1,0	30,7
1946–1950	100,0	1,6	0,2	3,1	3,8	24,2	1,6	34,5
1951–1955	100,0	1,2	0,5	10,4	3,6	38,5	1,2	55,4
1956–1960	100,0	0,8	1,1	16,2	2,6	46,7	4,3	71,7
1961–1965	100,0	0,8	1,2	16,3	2,7	39,8	2,1	62,9
1966–1970	100,0	0,9	1,1	19,6	3,6	28,8	1,4	55,6
1971–1975	100,0	0,8	0,9	10,8	4,2	27,9	1,2	45,8
1976–1980	100,0	1,0	0,9	7,6	5,6	31,8	1,0	47,9
1981–1985	100,0	0,7	0,6	6,4	5,0	41,4	1,3	55,4
1986–1989	100,0	0,6	0,4	4,2	4,2	55,1	1,4	65,9

Tabel 5

Eesti kuritegevuse seisund ja
dünaamika aastatel 1961-1989

Aasta	Kuritegude arv	Dünaamika %
1961	6083	100,0
1962	5985	98,4
1963	5649	92,9
1964	5164	84,9
1965	5122	84,2
1966	5686	93,5
1967	5465	89,8
1968	6147	101,1
1969	5959	98,0
1970	6092	100,3
1971	5909	97,1
1972	5787	95,1
1973	5934	97,6
1974	6043	99,3
1975	7759	127,6
1976	7006	115,2
1977	6796	111,7
1978	6771	111,3
1979	8546	140,5
1980	11125	182,9
1981	9314	153,1
1982	9311	153,1
1983	15244	250,6
1984	15437	253,8
1985	14828	243,8
1986	12500	205,5
1987	11465	188,5
1988	12167	200,0
1989	19141	314,7

Tabel 6

Tahtlike tapmiste koos katsega, tahtlike üliraskete kehavigastuste, vägistamiste koos katsega ja röövimiste seisund ja dünaamika Eestis aastatel 1961–1989

Aasta	Tahtlik tapmine koos katsega	Tahtlik üliraske keha-vigastus	Vägistamine koos katsega	Röövimine	Vaadeldud kuriteo-lükkide summa	Dünaamika %
1961	42	50	73	51	216	100,0
1962	49	30	79	46	204	94,4
1963	48	59	71	39	217	100,5
1964	44	42	62	40	188	87,0
1965	39	54	59	41	193	89,4
1966	52	47	65	58	222	103,8
1967	55	42	80	38	215	99,5
1968	52	44	61	49	206	95,4
1969	50	63	57	41	211	97,7
1970	58	67	68	43	235	108,8
1971	38	56	58	37	189	87,5
1972	34	51	48	56	189	87,5
1973	57	69	63	60	249	115,3
1974	54	68	55	74	251	116,2
1975	64	81	68	83	296	137,0
1976	60	91	75	87	313	144,9
1977	66	101	67	96	330	152,8
1978	101	116	78	107	402	186,2
1979	82	114	75	121	392	181,5
1980	101	127	65	143	436	201,9
1981	96	119	70	121	406	188,0
1982	101	123	75	150	449	207,9
1983	97	143	88	220	548	253,7
1984	89	138	64	176	467	216,2
1985	79	119	58	110	366	169,4
1986	75	100	72	82	329	152,3
1987	70	95	64	80	309	143,1
1988	78	95	54	122	349	161,6
1989	89	147	52	211	499	231,0

Tabel 7

Kuritegevuse seisund ja dünaamika Põhjamaades
aastatel 1960–1988 (politse andmetel)

Aasta	Taani		Norra		Rootsi		Soome	
	Kuritegevude arv	Dünaamika %	Kuritegevude arv	Dünaamika %	Kuritegevude arv	Dünaamika %	Kuritegevude arv	Dünaamika %
1960	126367	100,0	38584	100,0	276314	100,0	65201	100,0
1965	155238	122,8	47532	123,2	393660	142,5	81427	124,9
1970	260072	205,8	64868	168,1	563138	203,8	122849	188,4
1971	298590	236,3	73482	190,4	614150	222,3	138465	212,4
1972	301142	238,3	79727	206,6	598681	216,7	155122	237,9
1973	311324	246,4	86725	224,8	547542	204,8	168966	259,1
1974	325725	257,8	91208	236,4	570610	206,5	177615	272,4
1975	290450	229,8	96754	250,8	643405	232,9	191704	294,0
1976	276731	219,0	90262	233,9	683279	247,3	177669	272,5
1977	307416	243,3	90101	233,5	716367	259,3	185209	284,1
1978	340659	269,6	103031	267,0	683646	247,4	183425	281,3
1979	355054	281,0	107683	279,1	698171	252,7	192979	296,0
1980	408177	323,0	119042	308,5	760911	275,4	198105	303,8
1981	407517	322,5	127842	331,3	760614	275,3	216851	332,6
1982	414800	328,3	144920	375,6	805569	291,5	235156	360,7
1983	416636	329,7	155524	403,1	799457	289,3	229861	352,5
1984	451069	357,0	147145	381,4	845706	306,1	240072	368,2
1985	478919	379,0	159994	414,7	894396	323,7	267125	409,7
1986	514599	407,2	161670	419,0	960080	347,5	281877	432,3
1987	525960	416,2	196184	508,5	950367	343,9	287143	440,4
1988	538592	426,2	217258	563,1	955043	345,6	304132	466,5

Tabel 8

Kuritegude tase 100 000 15 (Norras 14) kuni 67
aasta vanuste elanike kohta Põhjamaades
aastatel 1960–1988 (politsei andmetel)

Aasta	Taani	Norra	Rootsi	Soome
1960	4106	1599	5365	2254
1965	4816	1888	7317	2612
1970	7812	2489	10177	3882
1971	8936	2810	11084	4320
1972	8964	3036	10821	4787
1973	9218	3282	9909	5166
1974	9616	3408	10319	5390
1975	3566	3596	11627	5789
1976	8133	3334	12330	5350
1977	8997	3309	12899	5559
1978	9913	3759	12280	5486
1979	10269	3905	12488	5751
1980	11745	4290	13564	5880
1981	11657	4574	13523	6396
1982	11812	5185	14288	6893
1983	11821	5524	14155	6694
1984	12798	5157	14951	6960
1985	13542	5689	15780	7719
1986	14484	5670	16879	8126
1987	14721	6733	16673	8276
1988	15001	7427	16685	8744

Tabel 9

Lõpuleviidud tahtlike tapmiste osatähtsus kuritegevuse struktuuris
Põhjamaades ja Eestis aastatel 1970–1988 (Eestis 1989)

Aasta	Taani		Norra		Rootsi		Soome		Eesti	
	Tapmiste arv	Osatähtsus %	Tapmiste arv	Osatähtsus %	Tapmiste arv	Osatähtsus %	Tapmiste arv	Osatähtsus %	Tapmiste arv	Osatähtsus %
1970	26	0,01	6	0,01	64	0,01	56	0,05	58	0,95
1975	26	0,01	21	0,02	122	0,02	145	0,08	54	0,70
1980	76	0,02	31	0,03	135	0,02	111	0,06	82	0,74
1981	69	0,02	27	0,02	146	0,02	107	0,05	83	0,89
1982	55	0,01	47	0,03	125	0,02	107	0,05	84	0,90
1983	54	0,01	38	0,02	121	0,02	114	0,05	81	0,53
1984	47	0,01	41	0,03	116	0,01	107	0,04	76	0,49
1985	64	0,01	37	0,02	126	0,01	117	0,04	67	0,45
1986	51	0,01	37	0,02	147	0,02	143	0,05	61	0,49
1987	47	0,01	39	0,02	134	0,01	117	0,04	58	0,51
1988	50	0,01	44	0,02	146	0,02	118	0,04	64	0,53
1989	*	*	*	*	*	*	*	*	69	0,36

* Andmed puuduvad

KARISTUSE TOIMEST

Rait Maruste

Me oleme üsna pikka aega arvanud, et karm karistus on õpetuseks ja paranduseks süüdlasele ja hirmuks teistele. Et sest arusaamisest aga suurt abi pole olnud, näitab meie kuritegevuse väga kõrge tase ja tõusutendents (vt. lähemalt Leps A. Kuritegevus Eestis võrreldes teiste riikidega // Nõukogude Õigus. 1989. Nr. 2-3. Lk. 111-124). Nii peame tõdema, et vanglakaristus on rep.essioon, mis ilmselt kedagi ei paranda. Seda käsitatakse kurjategijate hulgas tihti kui kuriteo paratamatut tagajärge, millele tuleb alluda ja mille saabumisega äärmisel juhul arvestatakse. Arvestamine on aga ratsionaalne otsustus, mis sugugi ei baseeru väärtussüsteemi otsustaval muutmisel või korrigeerimisel. Karistus mõjub siiski ainult pindmiselt. Küll aga toob vanglakaristus kaasa mitmeid soovimatuid negatiivseid tagajärgi, mis esmapilgul ehk silmagi ei paista, kuid põhjalikumal analüüsil selgelt täheldatavad on, ning mis lõppkokkuvõttes nii inimesele (süüdlasele) kui ühiskonnale hoopis kallimaks maksma lähevad. Taolisele arusaamisele on jõutud enamikus arenenud Euroopa riikides, kus kriminaalkohut reformides on aktiivselt otsitud teid sotsiaalsete konfliktide lahendamiseks kriminaalrepresiooni (vanglat) mitte kasutades. Pakutakse välja ja proovitakse nn. alternatiivprotsesse ja alternatiivkaristusi, mis väldiks pikaajalist vabadusekaotust. Et meiegi uue tee alguses oleme, tulevad järgnevas vaatlusele mõningad karistuse stimuleeriva toime tegurid, et seda teadmist võimalusel kasutada uue karistuspoliitika kujundamisel.

Meie ühiskonna teadvuse vaateväljast kipub kõrvale jääma tõsiasi, et vabadusekaotusliku karistusega karistatud inimene koos oma probleemidega ei kao igaveseks, vaid ta pöördub koos oma probleemidega sellesse samasse ühiskonda tagasi. Avalikkuse tähelepanu on põhiliselt sellel, kuidas konflikt (kuritegu) lahendada ja süüdlane karistada. Mis edasi saab, see on tihti teisejärguline. Ometi järgneb igale kinnipidamisele ka lahtilaskmine. Tegelikuses on hoopis tähtsam mitte see, et kurja teinud inimene isoleerida ja sellega probleemid näiliselt lahendada, vaid see, kuidas, millisen kurjategija vanglast väljub ja mis see ühiskonnale maksma on läinud.

Pikemaajalise vabadusekaotusliku karistusega probleemi lahendamine on lühinägelik. Kõigepealt, umbes 1/3 karistatuist paneb toime uue kuriteo, mis aga tähendab, et eelmine karistus on olnud

asjatu, tulutu, inimene pole sellest endale meie ootustele vastavaid järeldusi teinud. Peale selle tuleb arvestada veel mõningaid asjaolusid.

1. Kinnipidamisasutus on kontsentreeritud pahe. Kui enne sinna sattumist tundis kurjategija (eriti noor!) kuritegevuse maailma siiski ositi, fragmentaarselt, asjaarmastajalikult ja pealiskaudselt, siis pikaajaline viibimine tõelise kuritegeliku subkultuuri keskkonnas toob paratamatult kaasa põhjaliku sündutvuse sellega, mida oleks hoopis vaja vältida. Pikaajaline vabadusekaotus toob kaasa põhjaliku tutvuse kuritegelikus subkultuuris valitsevate väärtushoiakutega, käitumisreeglitega, erikeelega, kuritegude toimepanemise ja nende avastamise tehnoloogiaga, loob uue tutvuse ja sõprusringkonna. Samal ajal lõdvenevad sotsiaalselt soovitatavad väärtushinnangud, käitumisnormid ja suhtlemissidemed, inimene kaotab nendega sideme. Normaalmailm asendub väärmailmaga.

2. Psühholoogilised eriuuringud on kinnitanud, et kui inimene vabadusekaotuses veel esimesed 5–6 aastat säilitab lootuse teistsugusele elule, tunnetab tulevikku ja teeb eluplaane, siis seal edasi üldjuhul haarab kinnipeetavat ükskõiksus ning algab isiksuse degradeerumine. Isiksuse “selgroog” murdub, kuigi seda väljastpoolt eriti näha pole ja palju neid nägijaidki on.

3. Pikkade aastate vältel, mil inimene on vabadusekaotuse kandmisel, on tema elu viimase pisiasjani reguleeritud. Kogu aeg otsustatakse tema eest, iga samm on ette määratud ja puudub vähegi tõsisem sotsiaalne valik. See atrofeerib isiksuse keske tunnuse — eneseregulatsioonivõime, iseseisvuse oma elu korraldamisel. Kurjategija, eriti kui ta on vabadusekaotusega karistatud noorelt, kaotab oluliselt võime oma asju ise korraldada, teha sotsiaalseid valikuid ja olla nende eest vastutav. Peale selle, ajal kui tema valikud on kinnipidamisasutustes viibimise tõttu vägagi piiratud, teiseneb ja muutub oluliselt maailm väljaspool vanglat. Elu areneb kiiresti ja sellest 5, 7, 10 aastat eemal olnul tekib lausa ületamatu psühholoogiline barjäär elu mõistmiseks ja sellega uuesti kaasainemiseks. Resotsialiseerumiskeskkonnad kujunevad väga suureks, võivad saada ja küllalt tihti saavadki saatuslikuks.

4. Kinnipidamiskohtadele, eriti meie stalinismiaegadel rajatud vanglatele ja kolooniatele on omane suur isoleeritus, normaalse intellektuaalse ja emotsionaalse suhtlemise piiratus. Seal puudub isiksuse täisväärtuslikuks ja pidavaks arenguks vajalik sotsiaalne, kultuuriline ja esteetiline keskkond, mitmekesisus ja vabadus. Tegevusliigid ja võimalused, suhtlemisring ja eneseteostusnormid on piiratud jne. jne. Kõik see mõjub degradeerivalt isiksuse arengule ja pidurdab seda ühiskonna üldise arenguga võrreldes.

Kui me võtaksime omaks jäiga karmuse — pikaajalise vanglakaristuse, surmanuhtluse laia kohaldamise jmt., siis eskaleeriksime ise vägivalda ja julmust. Kui karistuse väljakannatamise piir on üle-

tatud, võivad kurjategijad kergesti hakata lähtuma kreedost — kui juba, siis juba — kui näiteks vägistada, siis vägistada, võib ka tappa, sest kaotada pole enam midagi.

Kurjategijaga halastamatu ümberkäimise suuna pooldajad (ja neid on üllatavalt palju!) väidavad, et teistele kurja teinud tuleb paigutada kõige raskematesse tingimustesse. Pole neil vaja koole ega klubisid, kontserte ega kohtumisi, rääkimata muudest elamise elementaarmugavustest ja toimimise tingimustest. Neid tuleks koheida nii, nagu nad oma ohvreid kohtlesid — vägivald ja alandusega, et nad teaksid ... Emotsionaalsel tasandil võib taolist suhtumist mõista, ratsionaalsel lähenemisel aga ei saa sellise lähenemisviisiga mitte kuidagi nõustuda, sest sellega tehakse vähemalt kaks põhimõtetist vigi.

1. Riiklikult niisuguse kurjategijasse suhtumise omaksvõtt tähendaks sisuliselt riigi laskumist kurjategija tasemele, kaoks vahe riigi ja kurjategija vahel, sest nad kasutavad peaaegu samu meetodeid ja põhimõtteid. See tähendaks loobumist humaansuse, õigluse, inimlikkuse jt. printsiipidest, millest üks tsiviliseeritud riik peaks juhinduma ja millega ta elu negatiivsest poolest (eksinuist) üle on (olema peab).

2. Inimest, ka kurjategijat ei tohi nii palju alandada, et temas murduk isiksus, inimlikkus, eneseaustus, lootus tulevikule, mõistus, soov mõista ja austada teisi inimesi. Kui see kaob, siis tuleb asemele tagedus, agressiivsus, kibestumine, kättemaksusoo, umbusk jmt., mis teeb võimatuks igasuguse paranemise ning tekitab suuri resotsialiseerumiskursusi ja lõppkokkuvõttes genereeritakse uusi õiguserikkumisi ja sotsiaalset vastasseisu.

Pikaajalise vabadusekaotusliku karistuse vastu räägib ilmselt ka majanduslik põhjendatus. Kahjuks ei ole meil kasutada põhjalikku majandusanalüüsi, mida maksab ühiskonnale näiteks üks aasta vabadusekaotust (erinevate režiimide keskmiselt). Kuid tõestamatagi on selge, et vangid on odav ainult näiliselt, siis kui vaadata seda mineviku või parandusliku töö asutuse sisese pilgu läbi. Niipea kui aga hinnangu aluseks võtta 20. saj. lõpu töö efektiivsuse, tootlikkuse ja arengu kriteeriumid, siis pole odavusest enam juttugi, — suure hulga vangide hoidmine sundtööl on suur raiskamine, mida saab endale lubada ainult totalitaarriik, et teenida sunniaparaadile avalikkuse eest varjatud vahendeid. Seepärast on arenenud riigid asunud intensiivselt otsima teid ja võimalusi, kuidas säilitada eksinud inimestele võimalus mitte kukkuda välja sotsiaalsest käibest, säilitada neis töömotivatsioon ja arengupotentsiaal ning mitte teha põhjendamatu kulutusi suurearvulise vanglapersonali ülalpidamiseks.

Muidugi, nagu on parandamatuid haigeid, on ka parandamatuid kurjategijaid ja nende mitteisoleerimise vajadust pole keegi vaidlustanud. Siin on jutt eeskätt noortest ja esmakordselt eksinud inimestest

ning pikaajalise isoleerimise ebaotstarbekusest.

Seega karistus, selle pikkus ja täideviimise meetodika peab olema inimest arvestav, suhteliselt lühiajaline, mitmekesine, isiksust mitteruineeriv ning karistuse kandmise tingimused mitmekesised ja eluga vabaduse suhteliselt sarnased, sest sellega:

- 1) välditakse isiksuse sügavam allalangemine;
- 2) kergeneb karistatu ja ühiskonna edasine koostöö;
- 3) välditakse arutuid või lausa kahjulikke klutusi.

Teatavasti peaksid kriminaalrepressiooniga kaasnevad piirangud, kahjud, ühiskondliku staatuse alanemine, avalikkuse hukkamõist jmt. looma inimestes vastumotiivid ja hoiakud, mis sunnivad neid hoiduma õiguserikkumistest; Karistuspraktika üldistused, samuti sotsiaalpsühholoogilised uuringud (Ratinov, Jefremova, Lappi, Seppälä jt.) on võimaldanud fikseerida järgmised karistuse efektiivsust mõjustavad tegurid, mis üldiselt peaksid olema küll tuntud, kuid uue karistuspoliitika kujundamise eel kasulik taas üle vaadata.

1. Karistuse motivatsiooniline toime on seda intensiivsem, mida kiirem (kohasem) on selle saabumine teo järel. Määramatus kauguses olev ja veel problemaatiline (NB! meie eeluurimise tähtajad on pikad ja avastatuse protsent madal) karmi karistuse ähvardus on väiksema ärahoidva toimega kui kohene, olugi leebem (lühiajalisem) karistus.

Vaadeldava mehhanismi aluseks on psühholoogias tuntud seaduspärasus, mille järgi motiivi (karistusähvardus on aga motiivi loov) stimuleeriv toime on sõltuv/määratud eesmärgi (motiivi) saavutamise kaugusest, kättesaadavusest. Mida kaugem on motiivi realiseerimise võimalus, seda väiksem toime. Kriminaalses situatsioonis on isik valiku ees — kas otsustada küll olulisemate, kuid kaugete ja ebamääraste väärtuste (nt. au, väärikus, materiaalne kindlustatus pikaajalise kohusetundliku töö läbi vmt.) ja problemaatilise vahelejäämise ning karistada saamise või madalamate, kuid kohe kättesaadavate (nt. seksuaalne rahuldus, vara hõivamine, kättemaksuviha väljavalamine vmt.) vahel. Sotsialiseerumishälvetega ja nõrgemini arenenud isiksuste juures rakendub taoliste dilemmade puhul nn. lühike motivatsioon — vajaduste ja eesmärkide kohese realiseerimise võimalus, kohene kättesaadavus tingib kõrgematest (kaugematest) väärtustest loobumise, nende ohvriktoomise hetkevõimalusele.

2. Karistuse motivatsiooniline toime on seda suurem, mida vääratum on karistus. Ka kerge karistus avaldab tugevamat ärahoidvat toimet, kui see on vältimatu, järgneb igal juhul, ei sõltu ei isikust (positsioonist) ega asjaoludest (mittekvalifitseerivaist). Kriminaalpsühholoogia uurimused on näidanud, et enamus kurjategijaid arvab kuriteo toimepanemise ajal, et nende toimepandud tegu jääb kas avastamata, või vähemalt neid selle teo eest ei karistata. Motivatsiooniline sättumus mitte karistatud saada ei ole tekkinud lihtsalt niisama naiivsest lootusest, vaid meie õiguskaitse tegevuse reali-

teetidest, mis õigusrikkujale hästi tuntud. On, mille üle mõelda.

3. Karistuse motivatsiooniline toime on seda kõrgem, mida suu-remast, kurjategijale olulisemast hüvest ilmajäämise karistus endaga kaasa toob. Mida tähtsamad, elulisemad on isikue väärtused, millest ta kuriteo toimepanemise tagajärjel ilma võib jääda, seda tugevamat mõju karistusahvardus talle avaldab. Et siin õigeid karistuste valikuid teha, peab olema hea ülevaade sellest, mis on eesti inimesele väärtuseks. Rahatrahv kroonilisele alkohoolikule ei ole efektiivne ega saagi olla, sest oma suhtumise rahasse on ta juba kujundanud. Samasugune on olukord inimese juures, kelle raha pole probleemiks ja kes on valmis kiini maksuma kõike ja kõiki. Teine on aga olukord nõ. ausa palgatöölise puhul, kes elatab end palgast ots-otsaga.

Et fikseeritud suurusega trahv sisaldab paratamatut sotsiaalset ebaõiglust, on paljudes maades trahvisüsteemi arvestusühikuks päevapalk ja trahvisummaks on näiteks 5 jne. päevapalka. Karistuspõhimõttena on see kahtlemata õiglasem, kuid toob kaasa uusi probleeme, nagu pideva arvestamise vajadus, varjamine jmt.

Vaadeldav sõltuvus mõistagi erineb eri inimestel ja on muutuv ajas ja ruumis, s.t. erineb inimeste mitmesugustes eluperioodides ja situatsioonides. Kui enamik inimesi peab vabadusekaotuslikku karistust katastroofiks, siis on ka inimesi, kellele see on veidi häiriv, kuid üldiselt täiesti talutav elamise viis. Need on inimesed, kes on vanglaga kohanenud, kes on võõrandunud vaba elu väärtustest ja omaks võtnud vangla elu väärtused ja normid.

4. Karistuse preventiivne toime on pöördvõrdelises sõltuvuses karistatava tegevuse või tegevusetuse levinemuse ja juurdunusega.

See tähendab, et mida igapäevasem, stereotüüpsem, tavalisem, levinum on karistatav käitumine, seda väiksema motivatsioonilise toimega on karistus. Karistuse tagasihoidva toime pareerivad inimestes juurdunud harjumused, tavad, traditsioonid, suhtumised, hoiakud jne., sest "kõik teevad nii". Teatav käitumisviis on muutunud juba vajaduseks ja muuta vajadusi on väga raske. Midagi taolist on meil aset leidnud riigi varasse ja töödistsipliinisse suhtumises, kus küllalt laialt on käibel arusaamine, et kui midagi pihta panna ei ole saanud, vähemalt tööaegagi, siis pole päev nagu korda läinudki.

Käsitleva olukorra tekkimisel võib olla kaks olulisemat põhjust. Esiteks võib karistus olla valesti seatud, sest on küsitav karistada tegevust, mis on üldlevinud, juurdunud inimese kõlblusteadvusse, mis on oma massilisusega jõuliselt sotsiaalselt determineeritud. Teiseks võib taolise olukorra põhjustada karistuspoliitika ja sotsiaalsete väärtuste ebajärjekindlus ja ebastabiilsus. Eesti ühiskond on ca 70 aasta jooksul läbi teinud väga suuri sotsiaalseid kataklüsmse suhtumises religioonisse, omandisse, ideaalidesse, kõlblusesse. Ja on loomulik, et sotsiaalsed väärtused ei ole püsistunud, on ebastabiilsed, ei ole võrreldavad nende riikide omadega, mis on arenenud püsivuse

ja järjepidevuse oludes.

Peab osundama sellelegi, et võitluses kuritegevusega ja asotsiaalsusega, s.t. hälbega, on meil kuidagi märkamatuks esiplaanile kerkinud/seatud hälve, anomaalsus. Massikommunikatsioon kajastab suure aplombiga seda, mis kõik on halvasti, korrakaitstes läheb kogu aur võitlusele tagajärgedega, praktiliselt puudub aga ärahoidev, preventiivne tegevus. Normaalsuse, aususe, väärikuse, kohuse ja vastutuse väärtustamist, selle oluliseks ja esiplaanile seadmist kohtab kahjuks harva.

5. Karistuse motivatsiooniline toime sõltub veel karistuse vastavusest toimepandud teo raskusele (ühiskonnaohtlikkusele). Vastavus peab olema mõõdetud, tasakaalustatud. Kuna aga siin on kaaluda raske, siis määratakse see vastavus kas poliitilisest eesmärgist, sotsiaalsest vajadusest või tervest mõistusest ja pikaajalisest kogemusest lähtudes. Nii võib aga kergesti kujuneda, et mõni karistus on ülemäära leebe ja teine jälle karm. Nii üks kui teine ei ole hea, sest põhjendamata leebe karistuse puhul karistusest ei hoolita (näiteks 10 rubla trahvi kiiruse ületamise eest ei ole tõsiselt võetav karistus), raske karistuse puhul aga tekivad probleemid selle kohaldamisega, sest mitte alati pole see otstarbekas ja karistatakse alla alammäära.

Teatud kaalutud keskmise leidmiseks, mis oleks aluseks ka uue kriminaalseadustiku eriosa sanktsioonidele, oleks vaja pikaperioodilist karistuspraktika üldistust kõigi kuriteoliikide kohta ning selle üldkättesaadavaks tegemist. Ilmselt on aeg hakata ka Eestis avaldama iga-aastasi kuritegevuse ja karistuspoliitika statistilisi aastaülevaateid (raamatuid), sest ilma avaliku teadusliku analüüsita ei kujune ka põhjendatud karistuspoliitikat.

6. Karistuse motivatsiooniline jõud sõltub sellest, kui võrd keelatud/karistatav tegevus kõidab inimest, kui võrd vältimatuks, loomulikuks ja paratamatuks ta teataval viisil käitumist peab. On selge, et kui inimene peab mingi teo toimepanemist enda jaoks paratamatuks, siis kaob ka karistuse motivatsiooniline mõju. Taolist otsustust võib põhjustada näiteks kättemaksusoo, armukadedus, kellegi "õiglane, teenitud" karistamine või tavadest (veritasu) ja kirjutamata reeglitest kinnipidamine, allumine grupi survele või teatud elu (ette määratuse) filosoofia vmt. Sellistel puhkudel tulevad karistusega kaasnevad kahjud arvesse kui ebaolulised, tagaplaanilised. Tõsiselt on nimetatud probleemid päevakorras inimeste juures, kes on kokku kasvanud kuritegeliku subkultuuriga, usufanatismis, narkomaanias.

7. Karistus mõjub siis, kui see on uus, tundmatu ja raskenev. Karistust kardetakse seni, kuni see ei ole saanud. Kui see juba käes on, siis sellega kohanetakse, harjutakse, võetakse omaks. Seepärast ka peletatakse järgmist karistust juba tunduvalt vähem. Karistus on kaotanud oma uudsuse ning selles mehhanismis peitub ka üks retsiidiivsuse põhjusi. Sellise olukorra vältimiseks on kaks teed. Esiteks

peaks esimene karistus olema piisavalt ehmatav ja järelemõtlemisele sundiv. Maailma kogemuse ja psühholoogilise mõjususe seisukohalt näib selleks olevat lühiajaline (kuni 6 kuud) arest karmi režiimiga üksikkambris. Teiseks, iga järgmine karistus peab olema juba karmim ja tooma kaasa suuremaid piiranguid. Seda on lihtne kirja panna, keeruline aga praktikas realiseerida.

Karistuse motivatsiooniline toime sõltub ka motivatsioonist, mis oli õiguserikkumise aluseks. H.-J. Aysencki järgi võib selles suhtes eristada 2 liiki kuritegusid (motivatsioone).

1. Teod, mis on motiveeritud teatud kasu saamisest, mis on ette planeeritud ja valmistatud (nt. vargus, kelmus, ärandamine jmt.). Neid tegusid planeerides mõeldakse mingil määral ka võimalikule vahelejäämisele ja karistusele ning valmistatakse ennast selleks ka ette. Nende tegude puhul võib hirm karistuse ees osutada efektiivseks profülaktilises mõttes siis, kui on tagatud karistuse vääramatus ja maksimaalselt kohene teojärgne saabumine.

2. Situatiivsed kuriteod, s.o. kuriteod, mida varem ei planeerita, mis on reaktsiooniks frustratsioonile (nt. huligaansus, suur osa tapmistest, kehavigastuste tekitamine, seksuaalne rünne vmt.). Siin üldjuhul karistus oma toimet ei avalda, sest teo toimepanemise ajal sellele üldse ei mõelda. Teatud juhtudel võib karistuse ähvardus põhjustada veelgi ebaadekvaatsemat reageeringut niigi ülefrustreeritud olukorras. Küll aga põhjustab seesuguse teo toimepanemine sügavamat psüühilist üleelamist, sest asetleidnu ja selle tagajärgede suhtes pole end ette valmistatud.

Kokkuvõtteks tahaks nentida, et vastutuse, karistamise ja karistuse kandmise psühholoogiliste ja sotsiaalsete probleemidega on meil lubamatult vähe tegeldud. On talitatud vanade impeeriumiaegsete arusaamade ja kogemuslikkuse põhjal. On viimane aeg valmistada ka sellele alale ette kompetentset kaadrit ja kujundada see süsteem ümber tänapäeva maailma arusaamu arvestades.

AN EFFECT OF PUNISHMENT

Rait Maruste

Summary

This paper deals with insufficiently issued problems in Estonian forensic psychology and legal policy — how the punishing influence on personality of convicted person. Discussions were held on the grounds of psychoanalytic Ego defence mechanisms. There was pointed out what (bad) changes would take place in the personality of convicted person during the long time imprisonment. Therefore we must avoid prolonged sentence to imprisonment, especially concerning of nonaged and for the first time sentenced persons (criminals) and find out alternative possibilities to solve social conflicts and punishing.

KARISTUSE INDIVIDUALISEERIMISEST
(NSV Liidu Ülemkohtu ja Eesti Vabariigi Ülemkohtu
avaldatud kohtupraktika põhjal)

Kalle Nigola

1. Kohtuotsuse kasvatusliku mõju huvides on mõistetud karistust tarvis veenvalt motiveerida. Nimetada tuleks kõik asjaolud, millest karistuse liigi ja määra valikul lähtutakse. Arvestamisele kuuluvate asjaolude ring on üldkujul määratletud "NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse aluste"* §-s 32 ja ENSV KrK** §-s 36 ("karistuse mõistmise üldsätted"). Järgnevalt sellest, millistele asjaoludele on praktikas osundatud.

Aastatel 1980–1989 on väljaandes "Бюллетень Верховного Суда СССР" avaldatud 16 NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi või kriminaalasjade kohtukolleegiumi määrust konkreetses kriminaalasjas, milles järelevalve korras on võetud seisukoht madalama astme kohtu otsuses või määruuses näidatud konkreetse karistuse suhtes. Sellega nõustumist või mittenõustumist on motiveeritud järgmiste asjaoludega (esitatud on need põhiliselt niisuguses järjestuses, nagu karistuse mõistmise üldsätete elemendid seaduses):

- 1) kuriteo ajendiks oli mõningal määral kannatanu käitumine;
- 2) õnnetuse põhjuseks oli ka mootorpaadi kõlbmatus inimeste veoks;
- 3) ebaseaduslikult omandatud tulirelva ja laskemoona oli hoitud kaua aega (21 aastat — *K.N.*) kasutamata;
- 4) toimepandud kuritegude eriline raskus;
- 5) ametiisiku tapmine töökohas kättemaksuks teenistusliku tegevuse eest;
- 6) kohtualuse positiivne (eriti positiivne) iseloomustus — 7 määrust;
- 7) ülalpidamisel alaealised lapsed või ka teisi perekonnaliikmeid — 7 määrust;
- 8) kuriteo esmakordsus (variandid: kohtualune ei ole varem süüdi mõistetud, ei ole varem kriminaalvastutusele võetud, kohtualune on kriminaalvastutusele võetud esmakordselt) — 5 määrust;
- 9) kohtualust ei ole varem milleski taunitavas märgatud — 2 määrust;

* Edaspidi "Alused".

** Edaspidi Krk.

10) kohtualune on tööveteran (variant: on 64 aastat vana ja jätkab ühiskonnakasulikku tööd, nendest viimased 17 aastat ... raudteel) — 2 määrust;

11) kohtualuse psüühiline seisund (üks oli pärast kuritegu umbes 1 aasta, teine 20 päeva reaktiivses seisundis — *K.N.*) — 2 määrust;

12) tegelemine ühiskonnakasuliku tööga;

13) töötamine sovhoosis;

14) Suure Isamaasõja 2. grupi invaliid;

15) kohtualuse tervislik seisund (seda konkretiseerimata);

16) teatas õiguskaitseorganitele altkäemaksu võtjast (ise oli altkäemaksu vahendaja — *K.N.*);

17) kohtualuse negatiivne iseloomustus (ühes määruses märgiti ka sagedast töökohtade vahetamist) — 2 määrust;

18) kohtualune on vaatamata noorusele krooniline alkohoolik;

19) süüdlase erakordne ühikonnaohtlikkus;

20) kahju vabatahtlik hüvitamine (variant: kogu kahju hüvitamine) — 2 määrust;

21) süü ülestunnistamisele ilmumine;

22) kuriteo toimepanemine isiku poolt, kes ka varem on toime pannud kuriteo (formulatsioonid: kohtualune on 3 korda karistatud tahtlike kuritegude eest, kuritegu pandi toime karistuse (parandusliku töö — *K.N.* kandmise ajal) — 2 määrust;

23) kuriteo ohvriks oli kaitsetu 5-aastane laps;

24) kuriteo eriline julmus;

25) kuriteo toimepanemine joobeseisundis — 2 määrust;

26) ebaseaduslikult omandatu on kohtualuselt ära võetud.

EV Ülemkohtu presiidium või kriminaalasjade kohtukollegium on analoogilisi määrusi avaldanud bulletäänis "Nõukogude Õigus" suhteliselt vähe — viimase 10 aasta jooksul vaid 6. Osundatud on nendes järgmistele asjaoludele:

1) riisutu summa (2340 rbl. KrK §-s 93 lg. 1 ettenähtud kuriteo tagajärjena — *K.N.*);

2) kohtualune pani raske kuriteo toime purjuspäi tülitsedes;

3) kohtualust iseloomustatakse väga hästi;

4) kohtualune on varem kohtulikult karistamata;

5) negatiivne tööalane iseloomustus (variant: kohtualune on töödistsipliini rikkuja) — 2 määrust;

6) kohtualune ei ole tunnetanud oma süüd ega tõendanud oma käitumisega paranemise teele asumist;

7) kohtualune on alkohoolsete jookide kuritarvitaja — 2 määrust;

8) kohtualune on toimepandud kahetsenud;

9) kohtualust on varem 2 korda karistatud, uus kuritegu kahe ja poole kuu möödudes pärast vabadusekaotusekohast vabanemist;

10) kuriteo toimepanemine joobeseisundis;

11) kinnipidamisel tekitati kohtualusele raskemaid kehavigastusi kui kannatanule.

Seoses loetletud asjaoludega, samuti mõnede NSV Liidu Ülemkohtu ja Eesti NSV Ülemkohtu pleenumi määrustega, milles antakse juhiseid karistuse individualiseerimiseks, on tarvis teha järgmisi märkusi.

2. Faktorite hulgas, mida kohus peab karistuse mõistmisel arvestama, nimetab seadus kõigepealt toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astet*. See ei ole juhuslik. Kuna kriminaalkaristus mõistetakse kuriteo eest, siis on loomulik, et karistuse karmus oleneb ennekõike toimepandu ohtlikkusest.

Konkreetne kuritegu on teiste, kriminaalseaduse sama sätte järgi kvalifitseeritavate kuritegudega võrreldes kas suhteliselt vähe ohtlik, keskmise ohtlikkusega või suhteliselt suure (eriti suure) ohtlikkusega. Karistuse individualiseerimisel peabki kohus kõigepealt selles suhtes seisukoha võtma ja kohtuotsuses seda motiveerima. Kui seda ei tehta, on kõrgemalseisval kohtul raske kontrollida karistuse seaduslikkust ja põhjendatust. Üldsõnalisest konstateeringust, et kohus karistuse mõistmisel arvestab toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astet, ütle mata seejuures, kas kuritegu tunnistatakse vähem või rohkem ohtlikuks, ja nimelt millistest asjaoludest lähtudes, pole kasu.

Põguski pilk eespool loetletud asjaoludele näitab, et nii NSV Liidu Ülemkohus kui ka EV Ülemkohus on konkreetse karistuse põhjendatuse üle otsustamisel lähtunud peaaesjalikult süüdlase isikuandmetest, toimepandud kuriteo ohtlikkust peegeldavaid asjaolusid ja järeldust ohtlikkuse määra kohta näidatakse harva. Miks on see nii? Ega ometi sellepärast, et kohtutel on raskusi kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astme määramisega?

See, kas mingist asjaolust oleneb kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloom või aste, on mõnikord tõepoolest vaieldav. Üheks niisuguseks on süü liik (vorm), mida osa autoreid loeb erialakirjanduses kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu, kuid mille NSV Liidu Ülemkohus on tunnistanud ühiskonnaohtlikkuse astet väljendavaks asjaoluks. Kuni niisugused küsimused ei ole selgeks vaieldud, oleks sammuks edasi seegi, kui öelda vaid, kas vastav asjaolu tõendab toimepandu suuremat või väiksemat ohtlikkust, hoidudes selle tituleerimisest kas kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu või astet määravaks.

Käesolevas artiklis ei ole võimalik peatuda kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astme piiritlemisel. Mõned märkmed kuriteo ohtlikkust tingivate faktorite kohta saab siiski teha.

Konkreetse kuriteo kui terviku ohtlikkuse määra tuvastamisel

* Viimasel ajal on käbele läinud *kuriteo laad ja ühiskonnaohtlikkuse aste*. Käesolevas kirjutises kasutatakse seaduse terminoloogiat.

tuleb arvestada selle kuriteo kõigi elementide (objekt, objektiivne külg, subjekt, subjektiivne külg) eripära. Näiteks on vahetust objektist lähtudes varavastane kuritegu seda taunitavam, mida suurem on rünnatava vara rahvamajanduslik tähtsus või tähtsus konkreetsele kodanikule; huligaansus on ohtlikum siis, kui avaliku korra rikkumine seisneb kallalekippumises inimesele; valvekorras oleva rulltõrjeauto ärandamine on ohtlikum kui kastmisvett vedava tsisternaauto ärandamine jne.

Objektiivse külje elementideks oleva teo ohtlikkuse määravad teoviisi ja kuriteoriista või -vahendi ohtlikkus, samuti olustiku eripära ning koha ja aja tingimused. Nii on üldohtlik viis üks kuritegu raskendav tunnus (võrreldes mitteüldohtliku viisiga), kahest üldohtlikul viisil toimepandud kuriteost on omakorda ohtlikum see, millega loodi oht suuremale hulgale kõrvalistele objektidele. Kui üks huligaan kasutab nuga, teine aga tulirelva, käitub ohtlikumalt teine. Kuid ega kõik tulirelvadki ole võrdse ohtlikkusega (vrld. näiteks väikesekaliibrilist püstolit ja automaati), mida samuti tuleb arvestada. Deserteerimine lahinguolukorras on ohtlikum samasugusest teost lahingute vaheajal; lahinguolukorras deserteerimise ohtlikkus sõltub omakorda selle olukorra tõsidusest. Subjekti tunnustest mõjutab kuriteo ühiskonnaohtlikkust praktiliselt piiratud süüdivusseisund, vähendades seda. Subjektiivse külje elementideks on teatavasti süü liik ning motiiv ja eesmärk. Ohtlikum on tahtlikult toimepandud kuritegu, iseäranis siis, kui esines otsene ja seejuures ettekavatsetud tahtlus. Ettevaatamatuse seisneva süü raskemaks liigiks on kergemeelsus. Motiivist ja eesmärgist lähtudes on kuritegu seda ohtlikum, mida taunitavam oli motiiv ja eesmärk. Jne. Lähemalt vt. [1, lk. 22–34].

Seoses kuriteo ühiskonnaohtlikkust määravate asjaolude arvestamisega uuritud kohtupraktikas on tarvis peatuda vähemalt ühel probleemil.

NSV Liidu Ülemkohus on oma juhendavates selgitustes korduvalt juhtinud kohtute tähelepanu vajadusele kohaldada rangeid karistusi isikuile, kes on toime pannud raske kuriteo. Vt. näiteks [3, lk. 387]. Seejuures jääb selgusetuks, kas silmas peetakse üksnes fakti, et kuritegu kuulub raskete liiki "Aluste" (KrK) §7¹ mõttes, või seda, et eriliste tehilolude tõttu on konkreetse raske kuriteo ohtlikkus suhteliselt suur. Sanktsiooni raames karmima karistuse mõistmist saab põhjendatuks pidada siiski vaid teisenä märgitud juhul. Seda põhjusel, et vastava kuriteo kuulumist raskete hulka on kriminaalseaduse sanktsiooni konstrueerimisel juba arvestatud; kui seda arvestada veel ka karistuse individualiseerimisel sanktsiooni raames, tähendaks see ühe ja sama kuriteotunnuse, mille tõttu kuritegu on raskeks arvatud (tagajärg, teoviis, motiiv jne.), topelt arvestamist. Pealegi võib raskete liiki kuuluv kuritegu konkreetsel juhul olla suhteliselt vähe ohtlik (pandi toime erandlikel asjaoludel, süüdlane oli teisejärguline

osavõtja vms.).

Raske kuriteo toimepanemist mainitakse Elmo K. süüdistusasjas KrK §107 lg. 1 järgi [15, lk. 476]. Tema löi kannatanule vastastikuse tüli käigus noaga kõhtu. Sellest, et rahvakohus mõistis Elmo K-le vaid 2 aastat vabadusekaotust tingimisi, võib järeldada, et erilisi tehioalusid, mis tõendanuks selle kuriteo suhteliselt suurt ohtlikkust, polnud. Seetõttu ei oleks tulnud rahvakohtu otsuse tühistamise ühe motiivina arvestada raske kuriteo toimepanemist (veel arvestati kuriteo toimepanemist purjuspäi tülitsedes).

NSY Liidu Ülemkohtu pleenum on surmanuhtluse kohaldamisega nõustumist motiveerinud peale muu ka toimepandud kuritegude erilise raskusega [4, lk. 28]. Kohtualune koos kahe kaaslasega alustas tüli grupi üliõpilastega. Tõuganud nad peatunud autobussist eemale, löi kohtualune üht nendest tapmise eesmärgil noaga rinda, seejärel aga, kui kaaslased alustasid kannatanu peksmist jalaga, pani ta noa vastu teise üliõpilase kõri. Kambamehe sekkumise tõttu kohtualune sellele üliõpilasele viga ei tekitanud, küll löödi viimane pikali kellegi teise poolt. Seejärel kurjategijad põgenesid. Kõnesolev kohtualune oli süüdi tunnistanud eriti kuritahtliku huligaansuse ja huligaansel ajendil toimepandud tahtliku tapmise eest.

On tõsi, et kirjeldatud kuriteod kuuluvad eriti raskete liiki. Jääb aga arusaamatuks, mis mõttes nad olid erilise raskusega, mida oli vaja arvestada karistuse individualiseerimisel.

3. Teiseks faktoriks, mida kohus peab karistuse mõistmisel arvestama, on süüdlane isik. Selle nõude täpseks täitmiseks tuleb kõigepealt selgusele jõuda selles, mis laadi isikuandmeid silmas peetakse.

Tuleks lähtuda sellest, et kui kuriteo ühiskonnaohtlikkuse astme määramisel on arvestatud ka niisuguseid asjaolusid, mis annavad tunnistust kuriteo keskmisest ohtlikkusest, siis süüdlase isikuandmetest on tähtsust vaid nendel, mis iseloomustavad teda kas positiivsest või negatiivsest küljest või mida ei saa jätta tähelepanuta humaansetel kaalutlustel. Seda põhjusel, et karistuse raamid määrab toimepandud kuriteo ohtlikkus, süüdlase isik saab nendes vaid korrektiive tingida. Isikut keskpäraselt iseloomustavad andmed siin arvesse ei saa tulla.

Eelöeldust lähtudes on kasutu konstateerida kohtuotsuses või -määruses näiteks seda, et kohtualune on tegelnud ühiskonnakasuliku tööga, jättes selgitamata, kui suure innuga on ta seda teinud. Teises kohtumääruses mainitakse karistuse kergendamise motiivina töötamist sovhoosis. Tekib küsimus: kas näiteks kolhoosis töötamine on halvem näitaja? Ega seegi asjaolu, et isik on tööveteran või et 64-aastane isik jätkab ühiskonnakasulikku tööd, tema kohta midagi olulist ütle.

Valentina V., töötades vanemkassapidajana, riisus kassast lige-

male 2 aasta jooksul 2340 rbl. 50 kop. Kassatsiooniaseme kohus, mitte nõustades talle mõistetud karistuse kergendamiseega, mainis ühe motiivina süüdimõistetud kalduvust alkohoolsete jookide kuritarvitamisele [14, lk. 396].

Et alkoholi kuritarvitamine isikut heast küljest ei iseloomusta, on arusaadav. Ent positiivsed või negatiivsed isikuandmed on karistuse individualiseerimisel arvestatavad üksnes niivõrd, kui võrd nende tõttu on isik karistuse abil kergemini või raskemini mõjutatav. Kas alkoholi kuritarvitav isik allub karistuse kasvatuslikule mõjule raskemini, et talle peab mõistma karmima karistuse?

Näib, et sellele küsimusele ei saa anda ühest vastust. Paljudgi oleneb siin toimepandud kuriteo laadist ning seose olemasolust alkoholis ja kuriteo vahel. Kui kuritegu (kas või riisumine) oli toime pandud alkoholismi mõjul, siis on uute kuritegude toimepanemine sellesama faktori kaasmõjul rohkem tõenäoline kui juhul, mil esimese kuriteo ja alkoholismi vahel seos puudus. See aga tähendab, et esimesel juhul on isik ohtlikum ning tema karmim kriminaalõiguslik kohtlemine põhjendatud. Kuriteo toimepannud isiku ohtlikkuse suurus oleneb ju peamiselt sellest, kui suur on tema poolt uute kuritegude toimepanemise tõenäosuse aste. Tagasi tulles Valentina V. süüdistus- asja juurde, jääb üle öelda, et kuna kohtumäärusest ei nähtu, kas tema kuritegu oli alkoholilembelisusest tingitud või ei olnud, on vaadeldava asjaolu arvestamise põhjendatuse üle raske otsustada.

Vaielda võib nende motiivide paikapidavuse üle, millest lähtudes EV Ülemkohus nõustus rahvakohtu seisukohaga mitte kohaldada Vladimir G. suhtes KrK §55². Vastavas määruses kirjutatakse: "Vladimir G. on süüdi mõistetud raske kuriteo eest. Isikliku toimiku materjalist nähtub, et kuni tema tingimisi vabastamise esildise tegeviseni on ta pöördunud mitmete organite poole kaebustega, milles väidab tema süüdimõistmise olevat edaseaduslik. Seoses sellega on põhjendatud kohtu järeldus, et Vladimir G. ei ole kuni käesoleva ajani tunnetanud oma süüd ega tõendanud oma käitumisega paranemise teele asumist" [16, lk. 160]. Kas oma süüst mitteamusaamine ja kaitseõiguse energiline kasutamine on ikka isikut negatiivselt iseloomustav asjaolu? Võibolla Vladimir G. ei pidanud oma käitumist kuriteoks heausklikult?

On üldtunnistatud, et süüdlast positiivselt iseloomustavad andmed annavad alust minna allapoolle sellest karistusest, mis vastab toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomule ja astmele. Kas negatiivsete andmete tõttu võib talitada vastupidi?

Kirjanduses on sellele küsimusele vastatud valdavalt jaatavalt. Seejuures tuginetakse sageli NSV Liidu Ülemkohtu plenumi määrusele, milles on öeldud: "Asjas kindlakstehtud niisuguseid andmeid, mis iseloomustavad kohtualust negatiivselt (kõrvalehoidumine ühiskonnakasulikust tööst, alkoholi kuritarvitamine, halb suhtumine pe-

rekonnasse ja töösse, avaliku korra ning sotsialistliku ühiselu reeglite rikkumine jne.), tuleb arvestada karistuse mõistmisel, sest need kuuluvad süüdlase isiku, mitte aga ... vastutust raskendavate asjaolude juurde" [3, lk. 387].

Vastupidisel seisukohal on prof. I. Rebane. Tema leiab, et need süüdlase isikut negatiivsest küljest iseloomustavad andmed, mis ei ole tunnistanud vastutust raskendavaks, saavad vaid ühel või teisel määral välistada vastutust kergendavate asjaolude arvestamise võimalust; karistuse raskendamine isiku negatiivsete omaduste tõttu on vastuolus põhimõttega, mille kohaselt isik vastutab üksnes konkreetsete kuritegelike tegude eest [2, lk. 20].

I. Rebase seisukohale on põhimõtteliselt raske vastu vaielda, kuid selle realiseerimisel tekib paar küsitavust. Esiteks. Kui vastutust kergendav asjaolu jäetakse arvestamata isiku negatiivse andme tõttu, siis tähendab see tema olukorra halvendamist (kuriteo ohtlikkusele vastavast karistusest ei minda allapoole). Juhul aga, kui vastutust kergendavaid asjaolusid ei ole, siis negatiivsed isikuandmed süüdlase karistust ei mõjuta. Kas niisugune olukord on normaalne? Teiseks. Tekib põhimõtteline küsimus: kas karistuse mõistmise üldsätete üks element (näiteks süüdlase isik) saab välistada teise elemendi (näiteks kergendava asjaolu) arvestamise või peab kohus alati arvestama kõiki KrK §-s 36 nimetatud faktoreid, kaasa arvatud vastutust kergendavad asjaolud? Iseküsimus on iga faktori mõju suurusest karistuse liigile ja määrale igal üksikjuhul.

Eelöeldust lähtuvalt näib kõige vastuvõetavam kahe kirjeldatud seisukoha kompromissvariant — raskendada karistust üksnes selliste negatiivsete isikuandmete tõttu, mis avaldusid kuriteo toimepanemises. Kirjanduses on säärast mõtet avaldatud.

4. Kuigi seadus loeb toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astet, süüdlase isikut ning vastutust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid karistuse mõistmisel iseseisvateks faktoriteks, ei tähenda see, et need kõik on kvalitatiivselt erinevad. Iseloomustavad ju KrK §-des 37 ja 38 loetletud vastutust kergendavad ja raskendavad asjaolud sisuliselt kas toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkust või süüdlase isikut või nii üht kui teist. See on ka arusaadav, sest muud asjaolud, mis jäävad väljapoole toimepandud kuritegu ja süüdlase isikut, ei saa olla arvestatavad karistuse mõistmisel. Järelikult on KrK §-s 36 nimetatud asjaolude eristamine kehtiva kriminaalõiguse järgi mõnevõrra tinglik.

Vastutust raskendavate asjaolude loomuse mittetundmine ei raskenda karistuse õiget individualiseerimist ega heida varju kohutukultuurile selles valdkonnas. Kui mõni KrK §-s 38 ettenähtud asjaoludest esineb, on kohus kohustatud seda arvestama vastutust raskendavana. Ühtki muud asjaolu, mida selles paragrahvis pole nimetatud, ei või kohus lugeda vastutust raskendavaks asjaoluks.

Teistmoodi on lugu vastutust kergendavate asjaoludega. KrK §37 lg. 2 alusel võib kohus arvestada nendena ka sääraseid, mida §-s 37 lg. 1 ei ole ette nähtud. Karistuse mõistmisel ei tohi tähelepanuta jätta aga ka süüdlast positiivselt iseloomustavaid andmeid, mis samuti on karistuse kergendamise alus. Vastutust kergendavate asjaolude loomuse mittetundmisel võibki juhtuda, et vastutust kergendavaks peetakse asjaolu, mida peaks arvestama süüdlase isikut iseloomustavana, ja vastupidi. Ehkki see viga ei pea kaasa tooma ebaõige karistuse valikut, tuleks kohtukultuuri huvides sellest hoiduda ja igat arvestatavat asjaolu õige nimega nimetada.

Kohtupraktika analüüs näitab, et vastutust kergendavate asjaolude ja süüdlast positiivselt iseloomustavate andmete eristamisel puudub üksmeel. Näiteks peab NSV Liidu Ülemkohutu pleenum töövõimelisust, tervislikku seisundit ja perekonnaseisu andmeteks kohtualuse isiku kohta [3, lk. 387], NSV Liidu Ülemkohtu kriminaal-asjade kohtukollegium aga arvab alaealiste laste olemasolu ja Isamaasõja 2. grupi invaliidiks olekut vastutust kergendavateks asjaoludeks [10, lk. 36].

Mis on siis iseäralik vastutust kergendavatele asjaoludele, mida võiks pidada nende ja süüdlase isikut positiivsest küljest iseloomustavate andmete piiritlemise kriteeriumiks?

KrK §-s 37 tähendatud kaheksast asjaolust on kuuel seos toimepandud kuriteoga. See seos on kas otsene või ilmne (näiteks kuriteo toimepanemine ähvarduse mõjul) või varjatud (näiteks puhtsüdalik kahetsus). Viimasel juhul avaldub seos selles, et kahetsetakse juba toimepandud kuritegu.

Kui vastutust kergendavaks asjaoluks on tunnistatud kuriteo toimepanemine alaealiste poolt, siis selle üheks põhjuseks on niisuguse kuriteo väiksem ohtlikkus (peaasjalikult selle tõttu, et alaealise võime aru saada oma käitumise ühiskonnaohtlikust iseloomust ja ette näha oma teo kõikvõimalikke tagajärgi on mingil määral piiratud). Seepärast on alust eeldada seost ka selle asjaolu ja toimepandud kuriteo vahel.

Niisiis on KrK §-s 37 ette nähtud vaid üks asjaolu, millel ei pruugi olla seost toimepandud kuriteoga. Pole aga võimatu, et rasedusest tingitud muudatused naise organismis mingil määral siiski mõjustavad tema käitumist, kaasa arvatud kuriteo toimepanemise soodustamine. Seetõttu pole päris aluseta eeldada seost sellegi asjaolu ja toimepandud kuriteo vahel.

Elõeldu põhjal võib öelda, et KrK §-s 37 lg. 1 nimetatud vastutust kergendavatele asjaoludele on tüüpiline seos toimepandud kuriteoga, mida võib pidada nende asjaolude ja süüdlase isikut positiivselt iseloomustavate andmete piiritlemise kriteeriumiks. Sellesama tunnusega peaksid olema ka need asjaolud, mida kohus kavatseb tunnistada vastutust kergendavaks §37 lg. 2 alusel.

Uuritud kohtupraktikas on karistuse kergendamist motiveeritud kahju hüvitamisega ja toimepandu kahetsemisega [6, lk. 33; 13, lk. 74], kuigi "Aluste" §33 lg. 1 (KrK §37 lg. 1) tunnistavad vastutust kergendavateks asjaoludeks kahju vabatahtliku hüvitamise ja puhtsüdamliku kahetsuse. Kohtumäärustest ei nähtu, kas neid asjaolusid arvestati tähendatud paragrahvide teise lõike alusel või oli tegemist näpuveaga — silmas peeti esimeses lõikes ettenähtuid. Kui arvestati teise lõike alusel, tekib järgmine küsimus: kas selle lõike järgi arvestatavad asjaolud peavad lõikes üks ettenähtutest erinema kvalitatiivselt või piisab erinevusest mõnes tunnuses (näiteks kahju hüvitamine ei olnud vabatahtlik, vaid sunnitud)?

Pöördugem kõigepealt "Aluste" §33 lg. 2 ja KrK §37 lg. 2 teksti poole. Seal mainitakse niisuguseid asjaolusid, mida seaduses ei ole ette nähtud. Säärasteks saab aga tunnistada nii eri kvaliteeti kui ka kas või üheainsa tunnuse poolest erinevaid asjaolusid. Pole ju näiteks kahju sunnitud hüvitamist seaduses ette nähtud. Seaduse grammatiline tõlgendamine seega ei anna lahendust vaadeldavale probleemile.

Nüüd küsimus: mis on mingi asjaolu vastutust kergendavaks tunnistamise alus? Vastus saab olla vaid üks — see, et vastav asjaolu vähendab toimepandu ohtlikkust või (ja) tõendab süüdlase isiku väiksemat ohtlikkust. Lähenedes tekitatud kahju sunnitud hüvitamisele ja südamest mittetulevale kahetsusele sellest vaatenurgast, peaks olema ilmne, et nende tunnistamine vastutust kergendavateks asjaoludeks on põhjendamatu.

Niisiis on kõnesolevaid vastutust kergendavaid asjaolusid reglementeerivates seadusesätetes sõnadel *vabatahtlik* ja *puhtsüdamlik* sügav mõte ja neid ei tohiks ignoreerida. Ilmne on ka see, et kui seadus lubaks vastutust kergendava asjaoluna arvestada nii kahju vabatahtlikku kui ka sunnitud hüvitamist, oleks mõtetu näha ühes seadusesättes ette kahju vabatahtlik hüvitamine, teise sätte alusel aga lubada arvestada ka sunnitud hüvitamist. Õeldu kehtib ka lihtsalt kahetsuse arvestamise suhtes vastutust kergendava asjaoluna.

EV Ülemkohtu pleenum on KrK §-s 37 lg. 1 p. 1 sisalduvat sätet veelgi laiemalt tõlgendanud ning asunud seisukohale, et tekitatud kahju vabatahtliku hüvitamise arvestamisel vastutust kergendava asjaoluna ei ole tähtis, kas kahju hüvitas süüdlane või tegi seda mõni teine isik [12, lk. 71]. Niisuguse seisukoha põhjendus on eelõeldu põhjal vägagi küsitav.

Kui seadus tunnistab kuriteo toimepanemise isiku poolt, kes varem on kuriteo toime pannud, vastutust raskendavaks asjaoluks, siis kohtud on selle asjaolu puudumisega motiveerinud karistuse kergendamist. Ühes määruses nimetatakse seda asjaolu otseselt vastutust kergendavaks, teistes aga vaid mainitakse arvestamist, jättes täpsustamata, kas vastutust kergendavana või süüdlase isikut iseloomus-

tavana. Seejuures ühel juhul näib kuritegelike tegude tunnistamine esmakordseks alusetuna.*

Kuriteo esmakordsuse tunnistamine vastutust kergendavaks asjaoluks on mõningal määral arusaadav näiteks VNFSV KrK kohaldamisel, kus vähetähtsa kuriteo esmakordne toimepanemine asjaolude juhusliku kokkusattumise mõjul on ette nähtud vastutust kergendava asjaoluna. Siis omistatakse ühele elemendile kolmeliikmelisest tervikust iseseisev tähendus. ENSV KrK ei anna selleks alust.

Kõnesoleva asjaolu arvestamist on raske teoreetiliselt põhjendada, kuna see ei tõenda ei toimepandud kuriteo ega süüdlase isiku väiksemat ohtlikkust. Tõsi on küll see, et kuriteo esmakordselt toimepannud isik võib olla vähem ohtlik kui kuritegusid varem toime pannud isik, kuid ta ei pruugi olla vähem ohtlik "tüüpilisest" kodanikust. Süüdlase isikusse puutuvate andmete arvestamisel vastutust kergendavatena on alust aga vaid siis, kui nende andmete tõttu on kohtualune teiste kodanikega võrreldes-suhteliselt positiivselt iseloomustatav. Ega ometi mitme kuriteo toimepanemine meie kodanike poolt ole tavaline, et seda, kui keegi osutub kohtu all olevaks üheainsa kuriteo eest, ära märkida kui kõrvalekaldumise normist, mida mittekooesisulised vastutust kergendavad ja raskendavad asjaolud just nimelt tõendavad (peaksid tõendama)? Pealegi oleks põhimõtteliselt väärtunnistada vastutust raskendava asjaolu puudumine vastutust kergendavaks asjaoluks (süüdlast positiivselt iseloomustavaks andmeks).

5. Vaieldav on koosseisuliste vastutust raskendavate asjaolude arvestamise võimalikkus karistuse individualiseerimisel.

NSV Liidu Ülemkohtu pleenum on juba 1979. a. andnud kohtutele järgmise juhise: "Neil juhtumel, kui üks või teine asjaolu, mis on seaduse kohaselt vastutust kergendav või raskendav, on märgitud KrK eriosa dispoitsioonis kui üks kuriteo tunnuseid, ei tohi kuriteo eest karistuse mõistmisel seda täiendavalt arvestada kui vastutust kergendavat või raskendavat asjaolu" [3, lk. 388].

Selle määruse seisukohalt võib huvi pakkuda EV Ülemkohtu kriminaal-asjade kohtukollegiumi määrus Valentina V. süüdistus-asjas, millest oli juttu eespoolgi. Tema riisus kaupluse kassast üle 2340 rbl. Rahvakohus kvalifitseeris kuriteo KrK §93 lg. 2 p. 2 järgi. Karistuse mõistmisel arvestati vastutust raskendava asjaoluna kuriteo toimepanemist omakasu eesmärgil (õigem oleks omakasu ajendil või motiivil — *K.N.*) ja korduvalt. Kohtukollegium kvalifitseeris kuriteo ümber KrK §93 lg. 1. järgi ja jättis kohtuotsusest välja mainitud raskendava asjaolu arvestamise, märkides, et KrK §-s 38

* V. Štro võttis 1984. a. aprillis, novembris ja detsembris vastavalt 50, 25 ja 100 rbl. altkäemaksu. Ta mõisteti süüdi altkäemaksu korduvalt võtmise eest [11, lk. 27].

tähendatud asjaolusid võib tunnistada vastutust raskendavaks ainult siis, kui need ei kuulu kvalifitseeriva tunnusena kuriteokoosseisu [14, lk. 396].

Kohtukollegiumi määruses on keeleline ebatäpsus: ei ole kohtu otsustada, kas KrK §-s 38 tähendatud asjaolusid tunnistada vastutust raskendavaks või mitte; seadus on nad niisuguseks juba tunnistanud ja kohtu kohustus on vaid neid arvestada või selleks aluse esinemisel mitte arvestada (KrK §38 p.1 ja 10). Määruse sisuline puudus on selles, et kohtuotsusest omakasu eesmärgile viitamise väljajätmist on mõõda motiveeritud: omakasu ei ole ju riisumise kvalifitseeriv tunnus.

Õigem, kuid NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määruse mõttega siiski mitte päris ühtiv seisukoht on avaldatud NSV Liidu Ülemkohtu kriminaalrajade kohtukollegiumi määruses V. Stro süüdistus- asjas. Ka tema karistuse raskendamise üheks argumentiks oli esimese astme kohus lugenud kuriteo toimepanemise omakasu motiivil. Seda põhjendamatuks pidades märkis kohtukollegium, et omakasu või muu isiklik huvitatus on altkäemaksu võtmise, ametiseisundi kuritarvitamise ja ametialase võltsimise obligatoorne tunnus [11, lk. 27]. NSV Liidu Ülemkohtu pleenum aga räägib oma määruses KrK eriosa dispositsioonis märgitud tunnuste arvestamisest.

Vaadeldava probleemi suhtes katsetakse seisukohta võtta ka uute "Aluste" projektis. Selle §-s 44 lg. 4 märgitakse, et kui vastutust raskendav asjaolu on seaduses ette nähtud kuriteo tunnusena, ei või seda uuesti arvestada karistuse mõistmisel.

Seega, kui NSV Liidu Ülemkohtu pleenum keelab dispositsioonis nimetatud kuriteotunnuse arvestamise karistuse mõistmisel vastutust raskendava asjaoluna, mis on igati mõistetav, siis "Aluste" projekt ei luba seda arvestada veel ka toimepandud kuriteo ja süüdlase isiku suuremat ohtlikkust tõendava asjaoluna. See tähendab näiteks, et karistuse individualiseerimisel pole mingit tähtsust sellel, kas vägistati 14- või 17-aastane alaealine (KrK §115 lg. 3) või kas kohtu all on 2 või 10 vargust toime pannud isik (§139 lg. 2 p. 3). Niisuguse seisukoha omaksvõtt kohtute poolt on vägagi küsitav.

6. Nii mõneski määruses on viidatud sääraسته asjaoludele, mida on raske arvata karistuse mõistmise üldsätete hulka.

Motorist A. Aljjevi käsutusse oli sadama administratsioon andnud inimeste üle jõe veoks tehniliselt mittekorras mootorpaadi — puudusid inimeste väljakukkumist takistavad piirded, polnud piisavalt päästevahendeid ja esines muidki puudusi. Aljjev lubas inimestel paadi üle koormata, mistõttu osa neist seisis püsti. Sildumisel põrkas paat vastu pontooni ja 2 sõitjat kukkus vette, üks neist uppus. Aljjev oli purjus. Tema karistuse kergendamist motiveeriti peale muu sellega, et juhtunu põhjuseks oli mitte ainult Aljjevi eeskirjadevastane käitumine, vaid ka mootorpaadi kõlbmatus inimeste veoks [7, lk.

21].

A. Džarullajev oli süüdi mõistetud teadvalt kuritegelikul teel saadud vara omandamise eest (vedelkütus 4 rbl. ja metalltorud 306 rbl. väärtuses). Tema karistuse tingimuslikuks lugemist põhjendati sellegagi, et ebaseaduslikult omandatu on temalt ära võetud [5, lk. 34].

August B. lõi teda kinni pidavale miilitsatöötajale jalaga rindu ning kriimustas nägu ja kätt (KrK §182¹). Eesti NSV Ülemkohtu presiidium viitas süüdimõistetud karistuse kergendamisel muuhulgas ka sellele, et kinnipidamisel tekitati temale raskemaid kehavigastusi kui kannatanule [13, lk. 74].

Kui S. Požarski süüdistusajast tehtud määruses olid loetletud vastutust raskendavad asjaolud ja süüdlast negatiivselt iseloomustavad andmed, siis esitati veel kõikvõimalikke positiivseid andmeid kannatanu kohta, mida samuti arvestati seisukohavõtul mõistetud karistuse suhtes [8, lk. 41].

7. NSV Liidu Ülemkohtu pleenum on selgitanud, et seaduses ettenähtust kergemat karistust on võimalik mõista ainult erandlike asjaolude ilmnemisel kogumis andmetega süüdlase isiku kohta. Seejuures võib erandlikuks tunnistada sellised asjaolud, mis oluliselt vähendavad toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse astet. Ühtlasi peab kohus kohtuotsuse kirjeldavas osas märkima, nimeit missugused asjas tuvastatud tehilolud tunnistab kohus erandlikuks [3, lk. 388].

Hiljem ei ole pleenum sellest igati põhjendatud selgitusest alati kinni pidanud. Näiteks motiveerib ta seaduses ettenähtust kergema karistuse kohaldamist ühes määruses järgmiselt: "Arvestades, et Stro pani kuritegelikud teod toime esmäkordselt, teda iseloomustatakse positiivselt, võib talle karistust mõista alla ... alammäära" [11, lk. 27]. Millised olid need erandlikud asjaolud, mis oluliselt vähendasid selle kuriteo ohtlikkuse astet? Analoogilised "motiveeringud" pole harukordsed madalamalseisvategi kohtute otsustes ja määrustes.

KIRJANDUS JA KOHTUPRAKTIKA

1. Nigola K. Konkreetse kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astet mõjutavad asjaolud // TRÜ toimetised. 1978. Vihik 447. Lk. 22-34.
2. Ребане И. Об индивидуализации наказания судом по советскому уголовному праву // Учен. зап. Тарт. ун-та. 1978. Вып. 447. С. 3-21.
3. NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 29. juuni 1979. a. määrus "Karistuse mõistmise üldsätete kohaldamise kohtupraktikast" // Nõuk. Õigus. 1979. Nr. 5. Lk. 386-390.
4. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 9 декабря 1982 г. по делу Найденова П.И. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1983. №

5. С. 27–28.
5. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 4 апреля 1985 г. по делу Джаруллаева А.Х. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1985. № 4. С. 34.
6. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 15 января 1986 г. по делу Мамедова Н.А. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1986. № 4. С. 32–33.
7. Определение судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда СССР от 28 ноября 1979 г. по делу Алиева А.А. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1980. № 4. С. 20–21.
8. Определение судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда СССР от 26 апреля 1985 г. по делу Пожарского С.Г. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1985. № 4. С. 39–41.
9. Определение судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда СССР от 31 января 1985 г. по делу Салманова П.М. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1986. № 1. С. 36–37.
10. Определение судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда СССР от 23 октября 1986 г. по делу Варданына Т.С. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1987. № 4. С. 35–36.
11. Определение судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда СССР от 27 августа 1987 г. по делу Штро В.И. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1987. № 6. С. 26–27.
12. EV Ülemkohtu pleenumi 25. novembri 1987. a. määrus “Kuriteoga tekitatud materiaalse kahju hüvitamist käitleva seadusandluse ja NSV Liidu Ülemkohtu pleenum määruse täitmisest Eesti NSV kohtuis” // Nõuk. Õigus. 1988. Nr. 1. Lk. 70–71.
13. EV Ülemkohtu presiidiumi 28. detsembri 1988. a. määrus August B. süüdistusajast // Nõuk. Õigus. 1989. Nr. 1. Lk. 73–74.
14. EV Ülemkohtu kriminaalajade kohtukolleegiumi 9. veebruari 1981. a. määrus Valentina V. süüdistusajast // Nõuk. Õigus. 1981. Nr. 5. Lk. 396.
15. EV Ülemkohtu kriminaalajade kohtukolleegiumi 20. märtsi 1986. a. määrus Elmo R. süüdistusajast // Nõuk. Õigus. 1986. Nr. 6. Lk. 476.
16. EV Ülemkohtu kriminaalajade kohtukolleegiumi 15. septembri 1986. a. määrus Vladimir G. süüdistusajast // Nõuk. Õigus. 1987. Nr. 2. Lk. 160.

ОБ ИНДИВИДУАЛИЗАЦИИ НАКАЗАНИЯ
/по опубликованной судебной практике
Верховного суда СССР и Верховного суда ЭР/

Калле Нигола

Резюме

В статье рассматриваются обстоятельства, на которые ссылались Верховный суд СССР и Верховный суд ЭР за последние 10 лет, признав назначенное нижестоящей судебной инстанцией наказание обоснованным или нет. Отмечается, в частности, что подавляющее большинство этих обстоятельств относится не к характеру и степени общественной опасности преступления, как представляется нормальным, а к личности виновного; нет единого подхода к разграничению данных, положительно характеризующих личность, и смягчающих ответственность обстоятельств в качестве смягчающих учитывались обстоятельства, которые по существу таковыми не являются; вряд ли можно безоговорочно утверждать, что смягчающие и отягчающие обстоятельства, предусмотренные законом в качестве признака преступления, не могут учитываться при назначении наказания; имелись ссылки на такие обстоятельства, которые не относятся ни к одному из критериев назначения наказания [ст. 32 Основ]; ст. 37 Основ применялась и в случае отсутствия исключительных обстоятельств дела.

EESTI VABARIIGI POLITSEIORGANISATSIOONIST

Herbert Lindmäe

Eesti Vabariigi järjepidevusele rajaneva omariikluse taastamine de facto eeldab oma politsei organiseerimist. Seda hõlbustab Eesti politsei kogemuste kasutamine. Samas tuleb aga arvestada asjaolu, et aeg on edasi läinud ja Eesti Vabariigi kestmisel oleks ka Eesti politseiorganisatsioon oma arengus muutunud. Need muutused oleksid aga Eesti politsei arengusuundi arvestades kindlasti toimunud käsikäes Põhjamaade jt. Euroopa riikide politsei arenguga. Seetõttu on alust otsida taasloodava Eesti politsei tuntuksjoni nii omaaegse Eesti politsei korralduses kui ka Soome, Rootsi jt. riikide politseiorganisatsioonidest.

Et asjatundlikult organiseerida Eesti politseid, tuleb tunda politseikorraldust nii Eesti Vabariigis kui ka välismaal. Ühtaegu on vaja silmas pidada miilitsa organisatsiooni Eesti NSV-s. Üle tuleb võtta kõik see, mis on ajanõudeid ja Eesti isepära arvestades kasutatav Eesti politseis. Niisugune toimimisviis eeldab politseiorganisatsiooni süvauuringuid. Siinne käsitlus Eesti politsei organisatsioonist ja kogemustest jääb paratamatult pindmiseks ning on üksnes esimeseks sammuks Eesti politsei kogemuste juurde.

Eesti Vabariigi politseiorganisatsiooni eesotsas oli kolmekümnendate aastate lõpul Politseitalitus (politseidirektor J. SOOMAN). Selle koosseisu kuulusid ka Kodanliku õhukaitse (ÕK) ja tuletõrje osakond. Politseitalitluses töötas 1938. a. lõpust vaid 31 politseiametnikku [3, lk. 538].

Politseitalituseie olid allutatud prefektuurid ja Politseikool.

Politseiprefektuurides töötasid prefektid, abiprefektid, politseikomissarid ja abikomissarid. Prefektuuril oli oma kantselei politseiametnike ja vabateenijatega.

Eesti politseis olid 1938. a. lõpust järgmised prefektuurid: 1) Tallinna-Harju Prefektuur (prefekt N. REIMO); 2) Tartu-Valga Prefektuur (prefekt V. ROOVERE, abiprefekt M. Laas); 3) Viljandi-Pärnu Prefektuur (prefekt J. VARES); 4) Raudteede Prefektuur (prefekt H. KUBEN); 5) Lääne-Saare Prefektuur (prefekt L. Kane); 6) Viru-Järva Prefektuur (prefekt A. LADVA); 7) Narva Prefektuur (prefekt H. KRÜS); 8) Petseri-Võru Prefektuur (prefekt R. KARD) [3, lk. 569].

Prefektuur juhtis välis- ja eripolitseid. Välispolitseis töötasid konstaablid, allkonstaablid, vanemkordnikud ja kordnikud.

Eesti Välispolitsei kindlustas Eesti Vabariigis eeskujuliku avaliku korra. Selleks täiustati välisteenistust. Nii kehtestati Politseivalitsuse direktori R. VEERMAA korraldusega 1. märtsist 1938 linnades politsei välisteenistuse uus kord. Välisteenistuse ümberkorraldamisel oli eesmärk kindlustada paremini kodanike julgeolek ning luua politseiametnikele soodsamad tingimused oma teenistuskohustuste täitmiseks. Varem oli välisteenistuses ette nähtud paigalseisvad postid. Selline kord oli saanud päranduseks vene ajast ning oli püsinud aastakümneid. Niisugune välisteenistuse korraldamine ei vastanud enam aja nõuetele, sest sel juhul ei suutnud politsei täita neid ülesandeid, mida talt nõudis ühiskondliku ja riikliku elu korraldus. Nii oli paigalseisvate postide tegevuspiirkond kitsas. Nende tegevus piirdus vaid posti lähema ümbrusega. Teenistushuvid nõudsid, et "politsei liiguks ja viibiks kõikjal" [9, lk. 61–63].

Politsei välisteenistuse uue korra jõustumisega kaotati kõik paigalseisvad politseipostid, välja arvatud liiklemise juhtimise või muude ülesannete täitmise eripostid teatud kohal ja ajal. Paigalseisvate postide asemel rakendati edaspidi välisteenistuses liikuvaid poste — patrulle. Patrullid liikusid jala ettenähtud marsruudil. Patrullide hõredama või tihedama võrgu loomine ja korraldamine sõltus asjaoludest. Patrull läbis marsruudil määratud kohad. Seetõttu pidi jääma mulje, et "politsei viibib kõikjal". Kuna ei teatud, millal ja kuhu võib politseipatrull ilmuda, oli sellel asjaolul ka profülaktiline tähtsus. Politsei kättesaamist hõlbustasid välistelefonid. Teati ka lähema politseiametniku telefoninumbrit. Välisteenistuse ümberkorraldamisel vabanesid politseiametnikud pingutavast ja väsitavast 6-tunnisest postil seisemisest, mis tekitas apaatsust. Patrulliteenistus kestis kuni 2 tundi, misjärel politseiametnik jäi oma jaoskonnas reservi [9, lk. 61–63].

Välispolitsei arvuline koosseis ei olnud püsiv. Nii muutus välispolitsei konstaablite arv koos 1938. a. läbiviidud valdade piiride korrastamisega: 365 valla asemel jäi 248 valda. Sellekohasele otsusele kirjutas Eesti Vabariigi president K. PÄTS alla 8. oktoobril 1938 [6, lk. 644].

1938. a. lõpul teenis välispolitsei 1486 politseiametnikku [3, lk. 538].

Eripolitseisse kuulus 1938. a. lõpul 269 isikut. Nendest töötasid kriminaalpolitsei 157, kaitsepolitsei 112. 1940. a. algul oli kriminaalpolitsei koosseisus 12 komissari, 3 abikomissari, 29 vanemassistenti, 93 assistenti ja 6 agenti, kokku 143 töötajat [5, lk. 9].

Kriminaalpolitseiametnike arv politseiprefektuurides ei olnud püsiv. Nii oli politsei kutseajakirja andmetel 5. jaanuaril 1920 Tartu kriminaalpolitsei 33, 1922. a. 37, kolmekümnendate aastate lõpul 22 ametnikku.

1938. a. juhtisid Eesti kriminaalpolitseid järgmised kriminaalkomissarid: Tallinna-Harju kriminaalkomissar E. LOOVERE, Tartus A. TILLISOO, Rakveres N. PÄÄBO, Pärnus V. VAU, Viljandis T.-V. KAUP, Narvas H. MÄGISOO, Petseris E. HANSAR, Võrus K. RAAG, Valgas S. KURESOO, Kuressaares A. TALVIK ja Haapsalus P. KOMPUS [3, lk. 569 jj.].

Aja jooksul muutus oluliselt kriminaalpolitsei haridustase. Näiteks töötas 1940. a. algul Tartu kriminaalpolitseis 6 õigusteadlast, suuremal osal ametnikest oli gümnaasiumiharidus [16, lk. 22].

Aastast aastasse paranes Eesti kriminaalpolitsei tehniline varustus. Nii olid alates 1922. aastast kriminaalpolitsei käsutuses vaatlustarvete kastid, hiljem nahkpaunad kõige tarvilikumate vahenditega, mida vajati teopaiga vaatluse toimetamiseks, samuti päevapildiparaadid ja valgustusabinõud. Seega kasutasid kriminaalpolitseiametnikud Eesti Vabariigi lõpuaastatel oma töös moodsaid tehnilisi abinõusid. Uuenes relvastus. Ametisõitudeks kasutati jalgrattaid ja autosid [16, lk. 22 jj.].

Kriminaalpolitsei süsteemis loodi ajanõuetele vastav kriminaalregistratsioon. Kurjategijate väljaselgitamisel kasutati dekadaktüloskoopia- ja monodaktüloskoopikartoteeki. Nii oli dekadaktüloskoopikartoteegis juba 1922. aastaks kriminaalpolitsei osakondades registreeritud ligi 9000 isikut. Käsile võeti daktüloskoopilise keskbüroo korraldamine politsei peavalitsuse juures [18, lk. 192; 20, lk. 860]. Monodaktüloskoopikartoteek organiseeriti Eestis kolmekümnendatel aastatel üleriigilise keskkartoteegina Tallinna-Harju kriminaalpolitsei juures. Selles kartoteegis registreeriti röövimise ja varguse eest vastutusele võetud isikud [2, lk. 402; 7, lk. 381; 19, lk. 435].

Kriminaalpolitsei korralduse järgi määrati kriminaalpolitsei ülesandeks kuritegude jälitamine. Kriminaalpolitsei haridustaseme tõustes ja tehnilise varustuse täienedes paranesid ka töötulemused. Nii toimetati 1938. a. 15 177 juurdlust. Neist tehti avalikuks 10 536 (u. 69 %). Seejuures rõhutatakse politsei kutseajakirjas, et üksikutes kuriteoliikides kõikus avastamise protsent viimastel aastatel tegelikult suuresti. Tapmistepuhul oli see mitme aasta vältel 98–99 %, toimepandud vargustest avastati 50–55 %. [5, lk. 12].

Eesti Vabariigi kriminaalpolitsei loomisel ei võetud eeskujuks teiste maade kriminaalpolitsei korraldust, sest seda ei tuntud. Seega on Eesti kriminaalpolitsei korraldus omalooming. Aeg näitas, et Eesti kriminaalpolitsei oli hästi organiseeritud. Seda tunnistasid ka välismaa asjatundjad [5, lk. 6].

Kolmekümnendatel aastatel tõusis oluliselt Eesti politsei ettevalmistuse tase. Suur osa selles oli 1925. a. asutatud politseikoolil, mis tähistas 15. aprillil 1940 oma 15. aastapäeva. Õppetegevus algas koolis 3. juunil 1925. Viieteistkümnenda aasta jooksul sai selles

koolis õpetust üle 1000 politseiniku. Politseikoolil oli kõrgem ja alam klass. Kõrgemast klassist lasti välja 14 lendu, kutsetunnistuse sai 501 lõpetajat (neist 3 naist). Alama klassi 14 lendu lõpetas ja sai kutsetunnistuse 528 isikut. Seega oli 1940. aastaks politseikooli lõpetanud kokku 1029 politseinikku. Lisaks sellele sooritas ekstermina katsed kõrgema klassi õppekava ulatuses ja omandas kutsetunnistuse 165 isikut. Alama klassi õppekava ulatuses sooritas ekstermina eksami 49 kordnikku.

Politseikooli kaadrisse kuulusid selle rajaja ja direktor METS, politseikomissar TIISVÄLI, abikomissarid SAARSE ja RATTUR. Õppejõuks (lektoriks) oli ka tuntumaid politseiametnikke väljastpoolt kooli, samuti väljastpoolt politseiametkonda. Nii õpetasid politseikoolis politseinspektorid LIIT, VÕHMA ja PRUUNMAA, samuti Tuletõrje ja KÕ juhataja kolonelleitnant VAHRO (õpetas politseiteenistuse praktilisi alasid), Riigikohtu liige POOM (tsiviilõigus ja -protsess), Riigikohtu abiprokurör VILBERG (kriminaalprotsess), Tallinna Ringkonnakohtu prokurör VIILIP (kriminaalõigus) jt. [14, lk. 155].

Politseikooli kasvandike ja eksterne teadmisi kontrollis eksamitel katsekomisjon: esimees — Ringkonnakohtu prokurör VIILIP, liikmed — Politseialituse abidirektor KIRSIMÄGI ja kooli direktor METS) [14, lk. 155].

Kasvandikke võttis vastu kooli nõukogu (esimees — direktor METS, liikmed — politseiprefekt N. REIMO, politseikomissar TIISVÄLI, kooli arst dr. LENDER ja prokurör VIILIP). Nõukogu ülesanne oli ka kooli õppekavade läbivaatamine ja õppemetodite arutamine [14, lk. 155].

Politseikooli ülesanded: 1) politsei koosseisu komplekteerimine uute töötajatega; 2) teenistuseks vajalike teadmiste ja oskuste andmine; 3) noorte politseijõudude kasvatamine tulevaseks teenistuseks.

Politsei koosseis komplekteeriti kooli kaudu: need, kes soovisid astuda politseiteenistusse, võeti vastu politseikooli kõrgemasse või alamasse klassi. Kooli lõpetamisel määrati kasvandikud teenistusse kas konstaabliks või kordnikuks välispolitseis või siis vastavatele ametikohtadele eripolitseis, s.o. kriminaal- ja kaitsepolitseis e. poliitilises politseis.

Kooli nõukogu kogus igakülgseid andmeid nende käitumise ja iseloomu kohta, kes esitasid avalduse politseis töötamiseks ja politseikooli astumiseks. Sooviavalduse esitanud isik kutsuti politseikooli nõukogu ette. Kooli arst tegi otsuse kandidaadi tervisliku kõlblikkuse kohta. Seejärel korraldati kasvandikele lühikatsed vaimsete omaduste (mälu, üldine areng, taibukus) selgitamiseks. Sellest sõelast läbikäänute hulgast valiti välja vajalik arv sobivaid õppureid [14, lk. 155].

Tung politseikooli oli pidevalt suur. Tavaliselt kandideeris 350–

500 sooviavaldajat, vastu võeti vaid 40. Selline valik kindlustas, et politseisse sattusid tõesti sobivad isikud. Vastuvõtu objektiivsuse tagamiseks soovitusi ei arvestatud. Nii komplekteeris kooli nõukogu 1. juulil 1938 politseikooli alama klassi XIV lennu. Sooviavaldusi oli 376, vastu võeti 40. Oma hariduselt vastasid kõik kasvandikud nõuetele — 6 klassi algkooli. Suurem kui algharidus oli üheksal õppuril. Meeste keskmine pikkus oli 179 cm. Oppeaeg oli 6 kuud [11, lk. 9].

Politseikooli kõrgema ja alama klassi komplekteerimine sõltus vajadustest. Nii katkestati politseikoolis õppetegevus 14. oktoobril 1939 [10, lk. 24].

10. ja 11. jaanuaril 1940 komplekteeriti taas politseikooli kõrgem klass — XV lend. Sel aastal oli aga sooviavaldusi varemast tunduvalt vähem — üksnes 217. Vastu võeti ka sel korral 40 isikut. Enamikul (37) oli gümnaasiumiharidus. Keskmine vanus oli 24–25 aastat, kehapikkus keskmiselt 177,5 cm, 180 cm ja üle selle pikad olid 12 meest. Õppetöö kestuseks oli sellele lennule määratud 10 kuud [10, lk. 24].

Politseikoolis valmistati kasvandikke ette peaaesjalikult loengutel. Paralleelselt loengutega korraldati praktilisi harjutusi nii koolis kui ka väljaspool seda. Õppetöö sisu kindlaksmääramisel arvestati asjaolu, et politseiametnik peab olema kuritegude kvalifitseeritud jälitaja, mis nõuab põhjalikke teadmisi kriminaalõigusest ja -protsessist. Ta peab suutma korraldada liiklust, jälgima jahi- ja kalapüügieskirjade täitmist, olema hea sportlane ja laskur, suutma juhtida Kodanlikku õhukaitset ja toimetama järelevalvet tuletõrje tegevuse üle. Kõik need tegevusalad nõuavad teadmisi ja oskusi. Kool pidi piirduma siiski peamiselt teoreetiliste teadmiste pakkumisega. Praktilisi kogemusi pidi andma politseiteenistus ise [14, lk. 156].

Rööbiti teadmiste ja oskustega anti politseikoolis kasvandikele õpetust nii teenistusliku kui ka seltskondliku käitumise vallas. Kasvatuslikku külge silmas pidades rõhutati politseiteenistuse eetilisi nõudeid, riiklikku ja rahvuslikku mõtlemist.

Kasvandikud elasid kooli internaadis. See soodustas üksteise tundmaõppimist ning seltskondliku käitumisladi omandamist [14, lk. 156]. Politseikoolis õpiti ka autoasjandust [11, lk. 10].

Politseikoolis korraldati 15 aasta jooksul 20 mitmesugust kursust politseiametnike teadmiste täiendamiseks. Õpiti seaduste tundmist, kehakasvatust, laske- jm. alasisid. Kursusest võttis osa kokku 695 ametnikku [17, lk. 22]. Nii korraldati 9.–15. jaanuaril 1939 täienduskursus politseikomissaridele. Kursusi juhatas politseikooli direktor METS. Kursuslastele loeti kriminaalõigust (prokurör VIILIP), kriminaalprotsessi (prokurör VILBERG) ja kriminaaljälitamist (politseiinspektor LIIT). Ekspertiisi alal olid lektoriteks Kohtuekspertiisi Instituudist F. VITTLICH ja A. LAUR. Politseieetikat ja -praktikat

luges politseiinspektor PRUUNMAA ning liiklusala Tallinna linna liiklusinspektor RANNALEHT. Pärast kursust Politseikoolis läheta- ti politseikomissarid kriminaalkomissaride juurde praktikale [14, lk. 155].

Politseikooli kaudu komplekteeritud politseipere suutis end kõikjal maksuma panna. Märgatavalt tõusis ametioskus. Politseiamet- nikud olid kehaliselt hästi ette valmistatud, arenenud kohusetundega, sõbralikud ja usaldatavad ametikandjad, kellel oli politseitööks tar- vilik enesekindlus. Seetõttu muutus kodanike suhtumine politseisse täielikult. Politseiperest kadusid veneaegsed kombed ja võtted — need pahed, mis heitsid varju politseiametnikele [14, lk. 155].

Kooli lõpetanutest kujunesid silmapaistvad laskurid, kellest said kohapeal laskespordiinstruktorid. Seeläbi kindlustati Eesti laskespor- di kõrge tase. Politseikooli kasvandikud osalesid nii kergejõustiku- kui ka laskevõistluste korraldamisel [14, lk. 156].

Eesti politseil oli oma kutseajakiri. 3. detsembril 1921 ilmus "Eesti Politseilehe" esimene number. Esialgu ilmus see kord nädalas, hiljem kaks korda kuus ning seejärel (1931–1937) "Eesti Politsei" nime all kord kahe nädala tagant. Alates 1937. a. anti politsei kutseajakirja "Politseilehe" nime all välja kaks korda kuus [13, lk. 3].

Oluline osa politseiametnike ühteliitmisel, ametiteadmiste ja -oskuste süvendamisel ning koos perekondadega vaba aja veetmi- se organiseerimisel oli politseiametnike kogudel. Politseiametnike kogus oli kultuuri-, laske- ja spordiseksioon. Kogul oli oma abiand- mise kassa. Kooskäämise kohaks oli politseikasiino. Sporditööd juhtisid kehalise kasvatusel instruktorid, korraldati spordivõistlusi — võisteldi prefektuuride ja maakondade-linnade vahel, samuti Soome, Läti jt. maade politseimeeskondadega), tehti ekskursioone, omandati autojuhtimisoskusi. Kord kuus peeti referaatkoosolekuid. Korraldati ka klubiõhtuid, mitmesuguseid kursusi ja perekonnaõhtuid. Polit- seiasutustel olid oma puhkpilliorkestrid ja meeskoorid. Seega oli ka politseiametnike kogudel oma osa politsei hea maine tagamisel [1, lk. 588; 12, lk. 161; 15, lk. 121–122].

Eesti Vabariigis kujunenud politseiorganisatsiooni ja politseitöö kogemusi tuleb silmas pidada ka politsei taasloomisel Eestis.

On vaja, et Eesti politseid komplekteeritaks ning kriminaal- ja kaitsepolitseid, samuti liikluspolitseiametnikke, tuletõrjeinspekto- reid, konstaableid ja kordnikke koolitataks politseikooli kaudu. See õppeasutus tuleks allutada Eesti Vabariigi Siseministeriumile. Po- litseikool kindlustab ka politseiametnike täiendusõppe.

Politseikooli astumisel selgitatakse välja isiku kutsesobivus po- litseitööks. Politseis töötamiseks peavad isikul olema ka kehaehitus- likud eeldused.

Eesti Vabariigis kordnikuna töötamine eeldab keskharidust.

Konstaablilt ja eripolitsei ametnikult nõutakse kõrgharidust. Politseikooli tegevust juhib kooli nõukogu, kelle ülesanne on ka kooli komplekteerimine.

Politseikooli õppejõududeks on kooli enda õppejõud ning juhtivad politseiametnikud. Õppeainete õpetamiseks võidakse kaasata ka TÜ õigusteaduskonna õppejõude.

Politseiametnike pidevõppes on olulisel kohal politsei kutseajakiri "EESTI POLITSEI", samuti politseikooli juures korraldatavad täienduskursused.

Nii välis- kui ka eripolitsei töötajaid saadetakse tutvuma Rootsi, Soome jt. maade politseitööga.

Eesti politseiametnike ühtleitmiseks, ametialaste teadmiste ja oskuste süvendamiseks ning koos perekondadega vaba aja veetmiseks on tarvis politseis taastada politseiametnike kogud.

KIRJANDUS

1. Kehakultuurist Eesti politseis // Politseileht. 1938. Nr. 23.
2. Liit A.Kriminaalpolitsei registratuur uuendatud kujul // Politseileht. 1938. Nr. 16.
3. Liit A.Meie politsei organisatsioon ja koosseisude areng 20 aasta kestel // Politseileht. 1938. Nr. 21/22.
4. Liit A.Meie kriminaalpolitsei tehniline arendamine // Eesti Politseileht. 1927. Nr. 41.
5. Liit A.Meie kriminaalpolitsei 20-aastane // Politseileht. 1940. Nr. 1/2.
6. Loorits A.Uued piirid valdadele // Politseileht. 1938. Nr. 23.
7. Pael A.Välismaalased Eestist ja eestlasist // Politseileht. 1938. Nr. 15.
8. Politsei 20. aastapäeva pidustused Tartus // Politseileht. 1938. Nr. 23.
9. Politsei välisteenistus ümberkorraldamisele // Politseileht. 1938. Nr. 3/4.
10. Politseikoolis algab õppetöö: Komplekteeriti kõrgema klassi XV lend // Politseileht. 1940. Nr. 1/2.
11. Politseikoolis lõppes õppetöö // Politseileht. 1939. Nr. 1.
12. Politseiametnike kogude tegevusest // Politseileht. 1939. Nr. 5.
13. "Politseilehe" sihte ja kavatsusi // Politseileht. 1937. Nr. 1.
14. Politseileht. 1940. Nr. 7.
15. Politseileht. 1939. Nr. 5.
16. Tillisoo A.Üldjooni Tartu kriminaalpolitsei kujunemisest // Politseileht. 1940. Nr. 1/2.
17. Täienduskursused politseikomissaridele // Politseileht. 1939. Nr. 1.
18. Tohvert J.Daktyloskoobiline kartoteek // Eesti Politsei. 1936. Nr. 3.
19. Vilt E.Monodaktyloskoobiline kartoteek // Politseileht. 1937. Nr. 18.
20. Ülevaade meie kriminaalpolitsei asutamisest ja tema senisest tegevusest // Eesti Politseileht. 1922. Nr. 52.

ABOUT ORGANIZATION OF POLICE IN ESTONIAN REPUBLIC

Herbert Lindmäe

Summary

Experiences of police work and police organization established in the Estonian Republic will be very useful for restoration of Estonian police.

The staff of Estonian police will be completed with graduates of the Police School. This educational institution belongs to the competence of the Ministry of Internal Affairs.

The Police School guarantees also complementary tuition for police officials.

By entering the Police School, professional (also physical) fitness of the person is found out.

Secondary education is the precondition for working in the Estonian Republic as a policeman, higher education is requisite for constable special police official.

The work of the Police School is guided by the school board whose assignment is also to complete the school.

As lecturers can be higher police officials and lecturers from the Police School. For teaching some subjects lecturers from the Tartu University can be invited.

Occupational journal "Estonian Police" and advanced training courses at the Police School are important for continuous studies.

Police officials can be sent to other countries (first of all Finland, Sweden) to get acquainted with police work there.

For uniting police officials, for improving their professional skill and also for organized spending of spare time with families, restoration of police officials bodies would be necessary.

ALAEALISTE ASJADE KOMISJONIST ALAEALISTE KOHTUNI

Heldur Saarsoo

1. Üldises kuritegevusvastases võitluses omandab erilise teravuse võitlus alaealiste kuritegevuse vastu. On ju alaealiste kuritegevus täisealiste kuritegevuse kasvubaas. Piiramata alaealiste kuritegevuse kasvu, ei saa me mõeldagi üldise kuritegevuse vähendamisele.

Võitlus alaealiste kuritegevuse vastu on toimunud väga mitmesugustes vormides. Kuni käesoleva ajani on nende vormide hulgas olnud küllaltki oluline koht kriminaalõiguslikul tegevusel, eriti nende noorte suhtes, kes ei taha alluda meie ühiselu reeglitele ja panevad toime kuritegusid. Kriminaalõigus on aga lahutamatult seotud kriminaalprotsessiga, mille kaudu leiab materiaalne kriminaalõigus rakendamist elus. Seega on kriminaalprotsessil, sealhulgas kohtul täita tähtis osa võitluses alaealiste kuritegevuse vastu.

Õeldusse on suhtunud meie riigi arenguetappidel erimoodi.

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 6. novembri 1940. a. seadlusega "VNFSV kriminaal-, tsiviil- ja tööseadusandluse ajutisest rakendamisest Leedu, Läti ja Eesti Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide territooriumil" otsustati: "Rahuldada Leedu, Läti ja Eesti Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide valitsuste palve ja lubada ajutiselt kuni üleliiduliste koodeksite väljaandmiseni rakendada nende vabariikide territooriumil järgmisi VNFSV koodekseid: kriminaal-, kriminaal-kohtupidamise ... koodeks" [13, lk. 3].

Koos sellega kuulusid "kriminaalkohtulikule vastutusele kõigi karistusvahendite kohaldamisega" 12-aastaseks saanud alaealised, "kes on süüdi varguses, vägivallateos, kehavigastuse tekitamises, tapmises või tapmiskatses" (KrK §12).

Ei vaja ilmselt selgitamist, kuidas mõjus lapsealiste arengule nende viibimine parandusliku töö laagrites või üldkinnipidamiskohtades, millist karistust oli nende suhtes kohaldatud "kohtulik-parandusliku iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendina" (KrK §20 lg. "b" ja "v").

Alles NSVL RKN-i 15. juuni 1943. a. määrusega "Laste hooldamatuse, järelevalvetuse ja huligaansuse vastu võitlemise abinõude tugevdamisest" [19] pandi alus alaealiste kasvatuskoolooniate asutamisele. Nendesse võidi suunata vähemohtlikke kuritegusid ja üleastumisi toimepannud 11-16-aastaseid alaealisi.

Nimetatud määruse ellurakendamiseks andis NSV Liidu kohurahvakomissar 19. juuli 1943. a. käskirja nr. 50 "Võitluse tugevdamisest huligaansuse ja alaealiste kuritegevuse vastu" [9].

Käskkirjas tehti ettepanek karistada kuritahtlikus huligaansuses, riisumises ja teistes tõsistes kuritegudes süüdiolavaid alaealisi seaduses ettenähtud rangete karistustega. Ühtlasi anti kohtule õigus otsustada pisihuligaansusi, pisivargusi ja teisi vähem ohtlikke kuritegusid toimepannud kuni 16-aastaste alaealiste kriminaalvastutusele võtmise otstarbekuse küsimus. Kui alaealist kriminaalvastutusele ei võetud, võis kohus anda ta vanemate või hooldajate järelevalve alla, vajaduse korral aga suunata alaealiste kasvatusliku töö kolooniasse. Kahel viimasel juhul pidi kohus tegema kriminaalasja lõpetamise määruse.

NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse aluste kehtestamisega 1958. a. [15] tõsteti alaealiste kriminaalvastutuse iga. Samuti ahenes alaealiste suhtes kohaldatavate kriminaalkaristuste sfäär ja laienesid kasvatusliku mõjutamise vahendite rakendamise võimalused.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 7. veebruari 1962. a. seadlusega kinnitati "Eesti NSV alaealiste asjade komisjonide põhimäärus" [13]. Alaealiste asjade komisjonides arutatavate muude asjade kõrval kuulusid komisjoni pädevusse "alaealiste poolt neljateistkümne kuni kaheksateiskümne aasta vanuses toimepandud kuriteod, kui kohus, prokurör või uurija prokurööri nõusolekul lõpetas kriminaalasja või keeldus kriminaalasja algatamisest ja materjalid või lõpetatud kriminaalasi on saadetud alaealiste asjade komisjonile" (§9 p. 3).

Seega oli ring täis saanud ja taas moodustatud Vene NFSV RKN-i 14. jaanuari 1918. a. dekreediga "Alaealiste komisjonidest" [16] loodud ja kuni 1935. a. NSV Liidus eksisteerinud alaealiste asjade komisjonid, mis RTK ja NSVL RKN-i 7. aprillil 1935. a. määrusega "Alaealiste kuritegevuse vastase võitluse abinõudest" [18] kaotati.

Erinevus seisnes ainult selles, et 1918. a. dekreeidi järgi, täiendatuna Vene NFSV RKN-i 4. märtsi 1920. a. dekreediga "Alaealiste asjade kohta, keda süüdistatakse ühiskonnaohtlikes tegudes" [17], kuulusid nüüd komisjoni pädevusse nooremate kui 18-aastaste isikute ühiskonnaohtlikud teod. Seega jäi peamiseks meetodiks sel ajal võitluses alaealiste kuritegevuse vastu meditsiinilis-pedagoogiliste abinõude rakendamine. 14-17-aastaste alaealiste kriminaalvastutusele võtmine oli võimalik ainult siis, kui alaealiste komisjonid tunnistasid kasvatuslike mõjutamise vahendite kohaldamise nende suhtes võimalikuks.

Kehtiva "Alaealiste asjade komisjonide põhimääruse"* [12] jär-

* Edaspidi — "Põhimäärus"

gi piirduvad komisjonide õigused neile ENSV KrPK §8 alusel kohtu, prokuröri või uurija poolt sellekohase määrusega läbivaatamiseks üleantud kuriteomaterjalide arutamisega ja "Põhimääruse" §-s 18 ettenähtud mõjutamisvahendite kohaldamisega. Seega diametraalselt vastupidi 1920. aastatel eksisteerinud komisjonide õigustele, kes otsustasid ka kuriteo toimepannud alaealise kriminaalvastutuse küsimuse. Kehtiva seaduse järgi toimub see ENSV KrK §-s 51¹ sätestatud korras. Seega ei otsusta kuriteo toimepannud alaealise süü küsimust mitte kohus, vaid eelkõige uurimisorganid kohtueelse uurimise käigus.

Vene NFSV eskujul korduvalt (1967. [11] ja 1968. a. [12]) muudetud ja täiendatud "Põhimäärus" tingis komisjoni pädevuse ja töökoormuse pidevat suurenemist.

Kui vabariikliku alaealiste asjade komisjoni andmetel veel 1982. a. arutati näiteks Tallinna Oktoobri rajooni AAK-s 384 ja Tartu linna AAK-s 291 alaealise asja, siis 1988. a. olid need arvud juba vastavalt 520 ja 668. Tartu linna komisjonis on viimastel aastatel arutatavate asjade arv istungeil, mis toimuvad kaks korda kuus, suurenenud 40–50-ni. Seetõttu tuleb alaealise käitumise arutamisel piirduda 5–10 minutiga. Järelikult jääb alaealise käitumise arutamine komisjonis sageli pinnapealseks ja formaalseks, mis raskendab ka tema suhtes õige mõjutamisvahendi valikut, mis viimase 30 aasta jooksul on püsinud muutusteta.

Viimane omakorda tingib, et ka kuritegusid toimepannud alaealistele ei saa nende küsimuse arutamisel pühendada vajalikku tähelepanu. Kohtus oleks ühe sellise asja arutamiseks kulunud terve päev, komisjon peab aga küsimuse otsustama äärmisel juhul ca 30 minutiga.

Eeltoodust tuleneb AAK-de reorganiseerimise vajadus [vt. ka 10, lk. 64–67], võttes nende pädevusest alaealiste kuritegude arutamise. Kui AAK ei saa enam olla selleks organiks, kes siis peaks arutama kõnesolevate kuriteo toimepannud alaealiste küsimusi (asju)?

2. Noorte-, alaealiste ehk lastekohtuna mõeldakse erikohtuid, mis arutavad alaealiste kriminaalasju. Nende kohtute pädevusse võidakse anda ka muid õiguserikkumisi ja üleastumisi, kuid peamiseks on siiski alaealiste kuriteod. Noortekohtu instituut on omapäi aeg ja kasvanud vajadusest võidelda kuritegevuse vastu, mis avaldub juba alaealiste puhul. Noortekohus on kujunenud käesoleva sajandi esimestel aastatel Põhja-Ameerika Ühendriikides. Sealt levis ta 1907. aastal Inglismaale, hiljem aga igale poole Euroopas ja väljaspool seda. "Praegu on vähe kultuurmaid, kus ei tunta noortekohtu. Kahjuks kuulub ka Eesti nende väheste hulka" [3, lk. 406].

Ülaltoodud mõtted kuuluvad viiskümmend aastat tagasi TÜ õigusteaduskonnas kriminaalprotsessi õpetanud Riigikohtu prokuröri ja riigikohtunikuna töötanud Richard Räägole [vt. lähemalt 4,

lk. 331-334].

Sellest aga ei järeldu, et Eesti Vabariigis nimetatud probleemiga ei tegeldud.

Kriminaalkohtupidamise seaduse eelnõu väljatöötamiseks pidas Vabariigi Valitsuse poolt määratud erikomisjon oma "Kriminaal kohtupidamise seaduse teesides" [1] vajalikuks "... ellukutsuda alaealiste kohus" [1, lk. 45].

Komisjoni arvates "... maksev protsess ei vasta aja nõuetele. Puudub kõigepealt alaealiste kohus (minu allakriipsutus — *H.S.*). Protsess ei tee vahet ala- ega täisealiste süüasja arutamise vahel. Ühes ja samas korras toimetatakse juurdlust, eeluurimist ja kohtulikku arutamist. Arutavad samad kohtunikud; süüdistavad samad süüdistajad; kaitsevad samad kaitsjad. Üldiselt on maksimas sama formaalsus. Alaealiste protsesse on võimalik kirjeldada ajakirjanduses, avaldada kaebealuste pilte jne. Olulist parandust ei anna normid, mis lubavad sulgeda uksi alaealiste süütegude arutamise ajaks ja kõrvaldada alaealisi-kaebealuseid poolte väeluste ja üksikute protsessi toimingute ajaks. Olukorda ei suuda parandada ka muud erinormid, mis leiduvad maksvas kriminaalprotsessis" [1, lk. 48].

Olevate puuduste kõrvaldamiseks peeti vajalikuks teha radikaalseid parandusi kriminaalprotsessis. "Tuleb asutada alaealiste kohus. Alaealiste kohtule peaksid alluma kõik alaealiste süüteod 12 aastast kuni 18 aastani. Tähendab, kriminaalseadustiku eelnõus tähendatud alaea ülemmäära tuleks tõsta aasta võrra. Teiseks peaks alaealiste kohtule alluma ka need täisealiste süüteod, mis sihitud lapse või alaealise isiku vastu, näiteks laste ja alaealiste peksmine, vägistamine jne. Neis asjus on asjaosaliseks laps või alaealine ja nende huvides peab protsessi kord olema sarnane, et see ei võiks mõjuda halvavalt nende hingealu peale" [1, lk. 48].

Peeti soovitavaks, et igas apellatsioonikohtu ringkonnas oleksid ühele jaoskonnakohtunikule eraldatud kõik selle ringkonna alaealiste kohtuasjad. "Kuna aga see nõue ringkondade laiuse ja muude tehniliste raskuste tõttu ühel hoobil elluviidav ei ole, siis võiks esialgu alaealiste kohtunikud ametisse seada ainult suurematesse linnadesse, igasse linna üks — näiteks: Tallinna, Tartu jm. — kus nende järele vajadus on suurem. Mujal arutatakse alaealiste kohtuasju jaoskonna kohtunikud, kuid lahusest muudest süüasjadest, Edaspidi võiks osa jaoskonnakohtunikke alaealiste süüasjade arutamiseks omandada tarviliku ettevalmistuse" [1, lk. 48].

"Protsessi kord alaealiste kohtus olgu rajatud teistele põhimõtetele. Põhimõtteks alaealiste kohtus olgu: võimalikult vähe formaalsust, võimalikult palju südamlikkust ja usaldust alaealiste käsitlemisel. Kohtu sihiks peab inglise-ameerika süsteemi [vt. lähemalt 5] eeskujul olema saavutada ülestunnistamist ja oma teo lubamattusest arusaamist alaealise poolt. Kohtupidamine peab sündima suletud

ustel, et aral alaealisel puuduks põhjus karta ja rikutud alaealisel braveerida. Süüdistuse ja kaitse korraldus peaks olema sarnane, et see halba mõju ei avaldaks alaealisele. Edasikaebamine peab olema piiratud. Peaks ära keelama ajakirjanduses alaealiste protsesse refereerida ja kaebealuste pilte avaldada" [1, lk. 49].

Alaealiste kohtu loomisega peeti vajalikuks ka "hooldajate instiituuti, mis koosneks palgalistest ja vabatahtlikest hooldajatest. Nende ülesandeks peab olema: muretseda kohtunikule kõiki tarvilikke teateid alaealise kohta; valvata hoolealuste alaealiste järele, kui see järelevalve kohtulikult määratud, ja olla hoolealustele ja nende omaksetele aitajaks ning nõuandjaks" [1, lk. 49].

"Teesides" oli pööratud erilist tähelepanu kohtukoosseisu valikule. "Veerandsaja aastase alaealiste kohtu praktika on näidanud, et selle kohtu tegevuse tagajärjed olenevad peaaesjalikult selle kohtu koosseisust. Kusagil muul alal ei ole isikute küsimusel sarnast tähtsust kui siin. Sellepärast ei oleks soovitav alaealiste kohut teostada enne, kui leiduvad isikud, kes oma iseloomult, huvilt ja ettevalmistuselt vastaks nendele nõuetele, mida alaealiste hooldajate vastutusrikas amet neile peale paneks. Halb koosseis mitte ainult ei saavuta soovitavaid tagajärgi, vaid — mis iseäranis kardetav — tema võib diskrediteerida selle nii soovitava instiituudi" [1. lk. 50].

Tähelepanuta ei jäänud ka "alaealiste kohtu sihile vastavad kasvatusparandus asutused" [1, lk. 49]. Ühe teesina märgiti, et "meie praegused sellelaadilised asutused vajavad arendamist ja täiendamist. Neile lisaks tuleb asutada uusi kasvatus-parandusmaju, mis oma ülesannetele paremini vastaks" [1, lk. 49].

Viimane küsimus on jäänud aktuaalseks ka tänapäeval. Eriti Sindi Erikutsekooli kaotamise ja reorganiseerimisega Eesti Politseikooliks.

Niisugused olid arvamused kriminaalkohtupidamise seaduse eel-nõu koostamise aluseks olevates teesides. Nagu teame, jäi alaealiste kohus Eesti Vabariigis loomata. Sellele vaatamata on üle 60 aasta tagasi tõstatatud probleemid aktuaalsed ka tänapäeval ja eeltoodust on meil palju õppida.

3. Autori arvates eeluurimisorganite tööpraktika anda kuriteo toimepannu alaealiste materjalid üle AAK-le koos tema kriminaalvastutusest vabastamisega mitte ainult ei riku õigusemõistmise printsiipe, vaid vähendab ka selle kasvatuslikku tähendust. Kriminaalasja arutamisel kohtus on palju suurem psühholoogiline ja kasvatuslik mõju nii alaealisele kui ka tema vanematele, kui on ülaltoodud põhjustel saavutatav AAK-s.

Eelõeldu alusel teeb autor järjekordselt [vt. 6, lk. 90 ja 7, lk. 70] ettepaneku *de lege ferenda* luua alaealiste kohtud ja anda neile üle AAK funktsioonid alaealiste kuritegude arutamisel, sealhulgas ka nende kriminaalvastutusest vabastamise küsimuse otsustamine.

Seoses sellega muuta ka ENSV KrK §51¹ ja ENSV KrPK §8, tühistades alaealiste kriminaalvastutusest vabastamine kriminaalasja algatamata või eeluurimisel. Samuti allutada alaealiste kohtule seni rahvakohtu pädevusse kuulunud alaealiste kriminaalasjade arutamine [vt. ka 2, lk. 38].

Kuni selliste kohtute loomiseni peab neid funktsioone täitma rahvakohus selleks määratud vastava ettevalmistusega kohtunike ja kaasistujatega.

KIRJANDUS

1. Kriminaalkohtupidamise seaduse teesid: Kohtuministeeriumi kodifikatsiooni osakonna väljaanne. S.l., 1928, 52 lk.
2. Kaugia S. Kriminaalasja algatamisest keeldumine ja kriminaalasja lõpetamine alaealise suhtes: Diplomitöö, 1988. 60 lk. (Käsitirvi TÜ kriminaalõiguse ja -protsessi kateedris.)
3. Räägo R. Kriminaalprotsessi õpperaamat. Tartu: Akadeemilise Kooperaatiivi Kirjastus, 1937. 436 lk.
4. Saarsoo H. Õigusteadlane Richard Räägo // Nõuk. Õigus. 1989. Nr. 5. Lk. 331–334.
5. Нека Л.И. Организация правосудия по делам несовершеннолетних в США и Великобритании: Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. М.: 1990. 23 с.
6. Саарсоо Х. Проект Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик и проблемы борьбы с преступностью несовершеннолетних // Актуальные вопросы реформы уголовного законодательства: Тезисы докладов республиканской конференцией 2 и 3 марта 1989 года. Tartu: ТГУ, 1989. С. 88–90.
7. Саарсоо Х. О некоторых проблемах освобождения несовершеннолетних от уголовной ответственности / процессуальный аспект // Научно-практическая конференция "Борьба с преступностью в условиях правового государства". Рига 29–30 марта 1990 года: Тезисы докладов. Рига: Латв. университет. 1990. С. 69–70.
8. Селс Д. Проблемы судопроизводства по делам несовершеннолетних // Научно-практическая конференция "Борьба с преступностью в условиях правового государства". Рига 29–30 марта 1990 года: Тезисы докладов. Рига: Латв. университет. 1990. С. 66–69.
9. Тадевосян В.С. Расследование преступлений несовершеннолетних: Методическое руководство. М., 1946. С. 52–53.
10. Управление профилактики правонарушений несовершеннолетних. — Рига: Зинятне, 1989. 233 с.

NORMATIIVMATERJAL

11. Alaealiste asjade komisjonide põhimäärus / Kinnitatud Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 24. novembri 1967. a. seadlusega // ENSV ÕVT. 1967. Nr. 51. Art. 435.
12. Alaealiste asjade komisjonide põhimäärus / Kinnitatud Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 24. aprilli 1986. a. seadlusega // ENSV ÕVT. 1986. Nr. 13. Art. 167.
13. Eesti NSV alaealiste asjade komisjonide põhimäärus / Kinnitatud Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 7. veebruari 1962. a. seadlusega // ENSV ÕVT. 1962. Nr. 6. Art. 14.
14. Eesti NSV territooriumil kehtiv Kriminaalkoodeks // Tln.: Eesti Riiklik Kirjastus, 1952.
15. NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse alused // NSVL ÕT. 1959. Nr. 1. Art. 16.
16. Декрет СНК 14 января 1918 г. "О комиссиях для несовершеннолетних" // СУ РСФСР. 1918. № 16. Ст. 227.
17. Декрет СНК 4 марта 1920 г. "О делах несовершеннолетних, обвиняемых в общественно-опасных действиях" // СУ РСФСР. 1920. № 13. Ст. 83.
18. Постановление ЗИК и СНК 7 апреля 1935 г. "О мерах борьбы с преступностью среди несовершеннолетних" // СЗ СССР. 1935. № 19. Ст. 155.
19. Постановление СНК СССР от 15 июня 1943 г. "Об усилении мер борьбы с детской безпризорностью, безнадзорностью и хулиганством" // Пионтковский А.А. Учение преступлений по советскому уголовному праву. М.: Юрид. лит., 1961. С. 291-292.

FROM JUVENILE COMMITTEES TO JUVENILE COURTS

Heldur Saarsoo

Summary

In the present article problems connected with the role of criminal procedure in the struggle against juvenile delinquency have been taken under view. It is shown what kind of role have juvenile committees had to play at different stages of development of our state. Some positive and negative factors have been brought out being concurrent with the development and activities of the above mentioned committees in the struggle against juvenile delinquency. It is stated in the article that the amount of work of the committees has not enabled them to pay sufficient attention just to that question alongside with the other ones. As a result the discussion of the materials concerning juvenile delinquency given over to the committee by organs of preliminary investigation has often been superficial and

formal. The methods of influence given to the committees by the statute are not sufficient to achieve the desired results. Therefore their effect is small.

It is shown in the article that the practice of work of the organs of preliminary investigation in excusing juveniles having committed crimes from criminal responsibility and the transfer of all the materials to the juvenile committees not only violates the principles of jurisprudence but also diminuates the educational effect. The discussion of criminal case at the court has a much bigger psychological and educational effect on the juvenile delinquent than the trial of the case at the committee. Practice shows that this is the reason why the committees are not able to fulfil the tasks given to them in the discussion of the materials of juvenile delinquency.

The author proposes *de lege ferenda* to form juvenile courts and transfer to them all the functions of the juvenile committees in the discussion of juvenile delinquency, among them also the decision of the question of excusing them from criminal responsibility. At the same time it would be in the competence of the juvenile courts to discuss the criminal cases that according to the valid law is in the competence of People's Courts. Until the formation of such courts these functions would be fulfilled by a People's Court with judges and people's assessors who have had an adequate training.

SISUKORD. INHALT. CONTENTS. СОДЕРЖАНИЕ.

Jaan Sootak. Mis on Eesti kriminaalõigus?	3
Jaan Sootak. Gibt es ein estnisches eigenes Strafrecht? Zusammenfassung	10
Ando Leps. Kuritegevuse seisund, dünaamika, tase ja struktuur Eestis aastatel 1944–1989	11
Ando Leps. The state, dynamics, level and structure of crime in Estonia in 1944–1989. Summary	17
Rait Maruste. Karistuse toimest	28
Rait Maruste. An effect of punishment. Summary	17
Kalle Nigola. Karistuse individualiseerimisest	36
Калле Нигола. Об индивидуализации наказания. Резюме	49
Herbert Lindmäe. Eesti Vabariigi politseiorganisatsioonist	50
Herbert Lindmäe. About Organization of Police in Estonian Republic. Summary	57
Heldur Saarsoo. Alaealiste asjade komisjonist alaealiste kohtuni	58
Heldur Saarsoo. From juvenile committees to Juvenile courts. Summary	64

Ученые записки Тартуского университета.
Выпуск 916.
ВОПРОСЫ КРИМИНАЛИСТИКИ.
Труды по правоведению.
На эстонском языке.
Резюме на разных языках.
Тартуский университет.
ЭР, 202400, г.Тарту, ул.Юликооли, 18.
Vastutav toimetaja H. Saarsoo.
Korrektor L. Jago.
Paljundamisele antud 7.12.1990.
Formaat 60x90/16.
Kirjutuspaber.
Kiri: Roman. Rotaprint.
Arvestuspoognaid 4,45. Trükipoognaid 4,25.
Trükiarv 200.
Tell. nr. 858.
Hind rbl. 1.30.
TÜ trükikoda. EV, 202400 Tartu, Tiigi t. 78.

1 руб. 30 коп.

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00188197 0